

Modern Türklük Araştırmaları Dergisi

Cilt 4, Sayı 3 (Eylül 2007)

Mak. #47, ss. 156-180

Telif Hakkı © Ankara Üniversitesi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Sarı Uygurların Kökeni

Erkin Ekrem

Hacettepe Üniversitesi (Ankara)

ÖZET

1081 ve 1083 yıllarında ilk defa Çin kaynaklarında *Huang-t'ou Hui-he* (Sarı Baş Uygur) olarak zikredilen Sarı Uygurların (Sarı Yugurlar), sadece tarihî kökenleri hakkında değil bu topluluğun etnik adı hakkında da farklı görüşler bulunmaktadır. Çin kayıtlarında bu topluluk *Sa-li Wei-wu*, *Sha-la Wei-kuo-er*, *Sa-li Wei-wu-er*, hatta *Huang-fan* (Sarı Boylar), *Hsi-la Ku-er Huang-fan* (Shira Yugur Sarı boylar), *Hsi-la Ku-er Hei-fan* (Shira Yugur Kara Boylar), *Huang Huang-fan* (Sarı Sarı Boylar) ve *Hei Huang-fan* (Sarı Kara Boylar) gibi Türkçe ile Çince karışımı etnik adlar ile isimlendirilmektedir. Araştırmacılar, söz konusu topluluğa verilen bu adların Türkçe "Sarı Uygur" olduğu hakkında hem fikirlerdir, ancak isimde geçen "sarı" sıfatı konusunda tartışmalar yaşanmaktadır. Bu araştırmada "Sarı"nın "merkezî boy" ya da "lider boy" yani tanrıdan kut almışlığı iddia eden "asil ve asıl" boyun özel sıfatı olduğu ortaya koyulmaya çalışılmış ve Sarı Uygurların Orhun Uygur devletinin kurucu kabilesi *Yaglakar*'dan köken olduğu görüşü ileri sürülmüştür. Neticede, Sarı Uygur topluluğu tarihte ne kadar etnik değişime uğramış olursa olsun "Sarı Uygur" adının *Yaglakar* ailesinin özel konumundan kaynaklandığı görüşü ispattanmaya çalışılmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Uygurlar, Sarı Uygurlar, Moğollar, Sarı (Gök) Türk, Sarı Türgişler

ABSTRACT

In 1081 and 1083, Sarı Uygurs, on which there are different ideas not only on their historical origins but also their ethnic name, were mentioned as *Huang-t'ou Hui-he* (Sarı Baş Uygur) in Chinese sources. The Sarı Uygurs were named in Chinese sources as *Sa-li Wei-wu*, *Sha-la Wei-kuo-er*, and even *Huang-fan* (Sarı Boylar), *Hsi-la Ku-er Huang-fan* (Shira Yugur Sarı Boylar) and *Hei Huang-fan* (Sarı Kara Boylar), which are the mixture of Turkish and Chinese. Researchers agree on the idea that these names mean "Sarı Uygur" in Turkish, but there are arguments going on about the adjective, namely "sarı".

In this article, it is proposed that the "sarı" is the special adjective of "central clan" or "leader clan" receiving grace from God, which is "noble and original", and is also pointed out that Sarı Uygurs were originated from the Yaglakar, the founder clan of the Orhun-Uygur State. It will also be tried to be proved that no matter how much Sarı Uygurs were ethnically changed in history, their name comes from the special place of the Yaglakar family.

KEY WORDS

Uygurs, Sarı Uygurs, Mongols, Sarı (Gök) Türk, Sarı Türgiş

1. Giriŝ

Bugünkü Sarı Uygurların veya kendi dilinde Sarı Yugurların çoğu Çin'in Kan-su eyaletinin Su-nan Yu-ku (Yugur) Özerk nahiyesi 肅南裕固自治縣 ve Chiu-ch'uan 酒泉 şehrinin Huang-ni-pao 黃泥堡 kasabasında yaşamaktadırlar. Ayrıca 400'e yakın Sarı Uygur, Doğu Türkistan ve Ch'ing-hai eyaletinde bulunmaktadır. Toplam nüfusları 12-13 bindir. Su-nan Yu-ku (Yugur) Özerk nahiyesinde bulunan Sarı Uygurların doğu kısmı (kendi adlandırmaları ile Sara Yuγur) Moğolca ağırlıkta Sarı Uygurca, batı kısmındakiler (kendi adlandırmaları ile *Sarig Yuγur*) ise Türkçe ağırlıkta Sarı Uygurca konuşmaktadırlar. Moğolca konuşan Yugurların nüfusu Türkçe konuşan Yugurlara göre azdır. Her iki grup karşılıklı olarak birbirine Yugur demektedir (Tung Wen-yi 1996: 32, 42). Genel olarak bugünkü Sarı Uygurların XI. yüzyılda ortaya çıkan Sarı Baş Uygurlar (*Huang-t'ou Hui-he*) ve daha sonra XIII-XVI. yüzyıllarda Kan-su eyaletinde yerleşen Uygur ve Moğolların karışımı ve az da olsa bir kısım Tibetlilerin karışmasıyla oluştuğunu kabul edilmektedir (Kao Tzu-hou 1996a: 46-60). Yazılı belgeler ve rivayetlerine göre, bugünkü Sarı Uygurların etnik adları, toplum yapısı ve boy adları, dilleri, gelenekleri ve inançları gibi özellikleri bakımından tarihteki Uygurlar ile aralarında sıkı bir bağın olduğu görünmektedir. Aynı zamanda Moğollarla da kökensel bağları mevcuttur (Wu Yung-ming 1984: 34-39).¹

2. Sarı Uygurların Tarihsel Süreci

Sarı Uygur (Sarı Yugur) adı, ilk defa 1081 ve 1083 yılında Hotan ile Bizans elçilerinden haberdar olunmuş ve Çince kaynaklarda Sarı Baş Uygur, **Huang-t'ou Hui-he** 黃頭回紇 şeklinde yazılmıştır (*Sung-shih*, 490, 1977: 14109; *Sung-hui-yao Chi-kao*, 197, 1957: 7722). Elçilerin ifadesine göre Sarı Baş Uygurların bulunduğu yer bugünkü Doğu Türkistan'ın güneydoğusu, Kan-su eyaletinin güneybatısı ve Ch'ing-hai eyaletinin batısındadır. James Hamilton'a göre Hotan'ın doğusundaki Enderi

¹ Bugünkü Sarı Uygurlar ile ilgili bazı bilgiler için ayrıca bakınız, *The Western Yugur Steppe* (<http://home.arcor.de/marcmarti/yugur/index.htm>).

harabesinin hemen yanındadır (Hamilton 1977: 362).² Sarı Uygurların Çince'deki Sarı Baş Uygurlardan geldikleri şüphesizdir (Hamilton 1977: 362). Ancak Sarı Baş Uygurların kökeni konusunda muhtelif görüşler bulunmaktadır.

Bir çok araştırmacı Sarı Baş Uygurların, Orhun Uygur devleti yıkıldıktan sonra bir grup Uygurun He-hsi 河西 bölgesine (Kan-su eyaleti Sarı nehrin batısı) yerleşerek Kan-chou 甘州 (Kan-su eyaleti Chang-ye şehri) merkezli kurulmuş olan Uygur hâkimiyetinin neslinden olduğunu ortaya koymaktadır. Batılı araştırmacılardan E. Bretschneider ve V. Minorsky bu tespiti ilk yapanlar olmuşlardır (Bretschneider, I, 1888: 241, 263, II, 1888: 305-308; Minorsky 1937: 256, 264-265). László Rásonyi'ye göre, bugünkü Sarı Uygurların 840 yılından sonra Tun-huang ve Kan-chou civarına yerleşen bir kısım Uygurların kalıntısı oldukları sanılmaktadır (Rásonyi 1973: 107). İbrahim Kafesoğlu da benzer görüştedir (Kafesoğlu 1988: 126). Rásonyi daha net bir ifade ile Sarı Uygurların 850 tarihine doğru Nan-shan çevresine göç ettiklerini ileri sürmektedir (Rásonyi 1973: 137).

Çinli araştırmacılara göre, 840 yılında Orhun Uygur devleti yıkıldıktan sonra Uygur devletine bağlı olan bütün boylar dört tarafa yayılmış ve arada bir grup Uygur He-hsi bölgesinin değişik şehir ve bölgelerine yerleşmeye başlamışlardır. Kan-chou' a yerleşen Uygurlar ilerde Kan-chou Uygur devletini kumuşlardır (Wang Jih-yü 1985: 648-653). Japon araştırmacılara göre, 840 ve 842 yıllarında iki defa Uygur grupları He-hsi bölgesine yerleşmiştir. Özellikle bölgenin doğusuna yerleşen Uygurlar He-hsi bölgesinin nüfusunun önemli bir kısmını oluşturmaktaydılar (Kiyoura 1993: 217). Çin kaynaklarına göre, He-hsi bölgesine göç eden Uygurlar bölgeyi kontrol altında tutan Tibetlilerin emrine girmişler ve Tibetliler bu Uygurları bölgenin farklı yerlerine yerleştirmişlerdir (*Chiu Wu-tai-shih*, 138, 1976: 1841; *Hsin Wu-tai-shih*, 70, 1974: 916). 847 yılında Tibetliler, Uygurların T'ang Sülâlesine karşı saldırıya geçmelerini teşvik etmişlerdir (HTS, 8, 1975: 247, HTS, 218, 1975: 6165; TCTC, 248, 1956: 8030). Demek ki 840 yılından kısa bir süre sonra Uygurlar He-hsi bölgesine yerleşmeye başlamışlardır.

Japon araştırmacı, Ta-chung saltanat devrinin (847-860) sonu ve Hsien-t'ung saltanat devrinin (860-874) başında Kan-chou'da bölgeyi alt üst edebilecek Uygur gruplarının bulunduğunu tespit etmektedir (Kiyoura 1993: 227). 866 yılında Uygur

² Wang An-chung'un 王安中 kalem aldığı Ch'u Liao-chi 《初寮集》 adlı eserinin 6. bölümde yer alan Ting-kung Chi-fa Pei 《定功繼伐碑》 mezar taş yazısına göre, Ta-kuan 大觀 saltanat devrinin ikinci yılında (1108) Sung Sülâlesi ordusu bugünkü Ch'ing-hai eyaletinin K'ok-nor'dan onun batısı Doğu Türkistan'ın Çerçen'e kadar ulaşmış ve burada bir kaç onbin Ts'ao-t'ou Uygurlar 草頭回紇 (*Ts'ao-t'ou*, ot veya saman başı demektir) teslim olmuşlar. Ts'ao-t'ou Uygurlar'ın bulunduğu mekân ve tarihi itibarıyla bu Uygurlar Sarı Uygurlardan olmalıdır. Ch'ien Po-ch'üen de, Ts'ao-t'ou 草頭 kelimesi, Huang-t'ou 黃頭 (Sarı Baş) kelimesinin yanlış yazılmış olduğunu ileri sürerek söz konusu Uygurların Ts'ao-t'ou Uygurların Sarı Uygurlar olması gerektiğini ortaya koymuştu (錢伯泉 2004:100; 顧吉辰, 1987:109).

beylerinden P'u-ku Chun 僕固俊 Tibetlilerin Beşbalık ve Hsi-chou'daki (Turfan bölgesi) hâkimiyetine son vermiş (CTS, 19A, 1975: 660; HTS, 216B, 1975: 6108; HTS, 217B, 1975: 6133-6134) ve aynı zamanda Tibet hâkimiyeti iktidar kavgaları sonucunda güç kaybetmeye başlamıştır. Bu olaylardan sonra Tibet'in Doğu Türkistan ile He-hsi bölgesindeki otoritesi çökmüştür. Tibet hâkimiyetinden kurtulan He-hsi bölgesindeki Uygurlar muhtelif alanlara sahip olmalarına rağmen bölgenin şehirlerine hâkim olamamışlardır (*Chiu Wu-tai-shih*, 138, 1976: 1839-1840). T'ang Sülâlesinin Sha-chou askerî valisi Chang Yi-ch'ao 張義潮 ile ilgili bir şüirde (P. 3500) Kan-chou Kağanı 甘州可汗 adı geçmektedir (Wang Chong-min 1957: 117). Bunun bir Uygur kağanı olması muhtemeldir ve tarihi belli olmasa da takriben 856-857 yıllarında Kan-chou'ya yerleşen Uygurların kağanlığını kurmuş olabilir. 872 yılında Chang Yi-ch'ao ölmüş ve yerine Ts'ao Yi-chin 曹儀金 geçmiştir. Bu tarihten kısa bir süre sonra He-hsi bölgesindeki Uygurlar Sha-chou 沙州 (Tun-huang nahiyesi), Su-chou 肅州 ve Kan-chou'yu ele geçirmişler (TCTC, 256, 1956: 8164) ve otağlarını Kan-chou'da inşa ederek bölgede Kan-chou Uygur devletini kurmuşlardır (*Chiu Wu-tai-shih*, 138, 1976:1839-1840). Çin kaynaklarına göre, T'ang Sülâlesinin (618-906) yıkılışına doğru Uygurlar Kan-chou, Liang-chou 涼州 (Kan-su eyaleti Wu-wei şehri), Kua-chou 瓜州 (Kan-su eyaleti An-hsi nahiyesi) ve Sha-chou gibi bölgelerde boylarına göre dağılmışlardı ve her bir boy kendi liderleri tarafından yönetilmekteydi (Wu Kuang-ch'eng, 7, 1995:61). Çin kaynaklarına göre Orhun Uygur devleti dağıldıktan sonra (840) Uygurlar batıya göç etmişler ve bu nedenle Kan-chou'da K'e-han Wang 可汗王 (Kağan hükümdarı), Hsi-chou'da 西州 (Kuça ya da Turfan) K'e-han Wang 克韓王 (Kağan hükümdarı) ve Hsin-fu Chou'da 新復州 (Hotan, Karahanlılar?) Hei Han Wang 黑韓王 (Kara Han hükümdarı) bulunmaktadır (Sung-shih, 490, 1977: 14117). Kan-chou Uygur kağanlığı en erken IX. yüzyılın ikinci yarısından sonra tesis edilmiş olabilir.

1036 yılında Hsi-hsia 西夏 (Tangutlar) hükümdarı Chao Yüen-hao 趙元昊 Uygurların 回紇 Kua-chou, Sha-chou ve Lan-chou 蘭州 bölgelerine saldırarak buraları tahrip etmiştir. Bu saldırının sonunda Kan-chou Uygur devleti de yıkılmıştır. Kan-chou Uygur devletine bağlı bütün He-hsi bölgesindeki Uygurlar da dağılmışlardır (*Hsi Tzu-Chih T'ung-chien*, 40, 1972: 950; *Hsi-hsia Chi*, 6, 1988: 285-286). 45 yıl sonra Sung Sülâlesi imparatoru Bizans ve Hotan elçilerinden Doğu Türkistan, Kan-su ve Ch'ing-hai eyaleti üçgeni arasında bulunan Sarı Baş Uygurlarının adını öğrenmiş olacaktı.

Çin kaynaklarında Sarı Baş Uygurların Kan-Chou Uygurlarından geldiklerine dair hiçbir kanıt yoktur. Bu nedenle bazı araştırmacılar bu konuda farklı görüşler ileri sürmektedirler. Bazı araştırmacılara göre, Kan-chou Uygur devleti yıkıldıktan sonra birkaç on bin Uygur Tibet kavime sığınmışlar ve bu Uygurlar daha sonra batıya göç ederek ilerde ortaya çıkacak Sarı Baş Uygurları teşekkül etmişlerdir (Li Fu-t'ung 1984: 135; Tung Wen-yi 1996: 35). Buna karşı olarak Tibet kavmine sığınan Uygurların Kan-

chou Uygur devleti yıkılmadan önce yani 1015 yılında Liang-chou'daki 涼州 Uygurlar olması gerektiği savunulmaktadır (T'ang K'ai-chien 1984: 87). Bazı araştırmacıların fikrine göre, bir grup Uygur Tibetli kavime ve bazıları Tangu'ta sığınmışlar, diğer bir grup soylu Uygur ise Sha-chou'un güneyi ve Lop Nur'un civarına yerleşmişlerdir. Bu grup Uygur daha sonra Sarı Baş Uygurlar olarak tarih sahnesine çıkmış ve diğer He-hsi bölgesinde kalanlar ise Tibet, Tangut ve Çinliler arasında kalarak asimile olmuşlardır (Lang Chien-lan 2002: 367). Diğer araştırmacılara göre, Kan-chou Uygurlarının (ya da He-chou Uygurları) bir kısmı uzun süredir komşu etnik gruplarla birlikte yaşayarak karşılıklı kaynaşmışlar ve zamanla Uygur merkezli bir yapıya sahip olmuşlardır. *Sung Sülâlesi Tarihi*'nde yer alan Sarı Baş Uygurlar ise bu grup Uygurlardan meydana gelmişlerdir (Luo Hsien-you 1996: 231).

Bazı araştırmacılar da Sarı Baş Uygurların Kan-chou Uygurlarından değil, aslında Kan-chou Uygur devleti dağıldıktan sonra Sha-chou'a hâkim olan Uygurlardan olduklarını iddia etmektedirler (Liu Yi-t'ang, 1977:193). Buna karşı olarak 1036-1070 yıllarında Sha-chou ve Kua-chou'da Uygur devletinin kurulup kurulmadığına dair tartışmalar bulunmaktadır (Ch'en Ping-ying 2001: 68-72). Bununla birlikte bazıları Sarı Baş Uygurların Kuça Uygurlarından olduklarını ileri sürerken (Ch'ien Po-ch'üan 1996: 32, 61-74) bazıları ise Hsi-chou yani Turfan Uygurlarından geldiklerini savunmaktadırlar (Ku Chi-ch'en 1987: 109). James Hamilton Sarı Uygurların Kan-chou Uygurlarından geldikleri görüşüne şüphe ile yaklaşmaktadır. Ona göre Sarı Uygurlar (Sarı Baş Uygurlar) Tanrı vadisinin doğusunda yaşayan Budist Uygurlardır (Hamilton 1977: 363). Ancak bu Uygurların nereden geldiklerine dair bilgi vermemektedir. Keigo Kiyoura, Sarı Baş Uygurların Kan-chou Uygurlarından değil, Hsi-chou (Kuça ya da Turfan) veya diğer bir yerden geldiği görüşlerinin temelsiz olduğunu ortaya koymaktadır (Kiyoura 1993: 219). Genel olarak, araştırmacılar arasında Sarı Uygur'un (Sarı Yugur) kökeni ile ilgili Kan-chou Uygurları, Kuça Uygurları, Kao-ch'ang Uygurları ve hatta Selenga (Serik?) nehri Uygurları gibi muhtelif görüşler bulunmaktadır (Chung Ching-wen 1995: 9-14).

Sarı Uygur (Sarı Yugur) kökenli araştırmacı Chung Chin-wen 鍾進文 ise farklı bir tezi savunmaktadır. Kan-chou Uygur devleti dağıldıktan sonra birkaç on bin Uygur Ch'ing-t'ang 青唐 bölgesindeki (Ch'ing-hai eyaleti başkenti Hsi-ning yakınında) Tibetli kavime, bir grup Uygur Sung Sülâlesinin batı sınırı Ch'in 秦 ve Long 隴 bölgelerine ve diğer bir grup Uygur ise Kan-chou'un batısına doğru Sha-chou ve Kua-chou'daki akraba bölgelerine sığınmışlardır. 1070 yılı civarında Tangut ordusunun Sha-chou'yu zapt etmesi üzerine buradaki Uygurlar yine batıya doğru Hsi-chou Uygurlarına (Turfan Uygur) kaçmışlardır. Bir süre sonra bu Uygur grubu Hsi-chou Uygur hâkimiyetine son vermiştir. Sarı Yugurların hangi Uygur gruplarından teşekkül ettikleri pek bilinmemektedir (Chung Ching-wen 1995: 36-38).

1226 yılında General Subutey'in liderliğindeki Moğol ordusu Doğu Türkistan'ın

güneydoğusunda ve Kan-su eyaletinin batı bölgelerinde yaşamakta olan **Sa-li Wei-wu** 撒里畏吾 kavmini mağlup ederek onları kendine bağlamıştır (*Yüan-shih*, 121, 1977:2976). Plan Carpin'in eserinde de bu olay teyit edilmektedir ve Cengiz Han Nesturi Uygurlara baş eğdirdikten sonra Sari Huiur bölgesini fethederek ve onları kendine bağlamıştır (Plan Carpin 1965: 56). Araştırmacılar genel olarak **Sa-li Wei-wu** (Sarı Uygur) kavminin 1081 ve 1083 yılında Çin kaynaklarında zikredilen Sarı Baş Uygurlar olduğunu kabul etmektedirler. Wang Kuo-wei'in 1926 yılında Moğol tarihi üzerindeki araştırmasında, *Yüan Sülâlesi Tarihi*, Subutey Tezkeresi'nde yer alan Sa-li Wei-wu 撒里畏吾, *Meng-ku Yüan-liu* 蒙古源流 (Moğolların Kökeni) adlı kitabında yer alan **Sha-la Wei-kuo-er** 沙喇衛郭兒 ve *Ming Sülâlesi Tarihi*'nde yer alan **Sa-li Wei-wu-er** 撒里畏兀兒 gibi adların hepsinin Sarı Baş Uygurlara ait olduğunu tespit etmiştir (Wang Kuo-wei, 12, 1968: 5080). Japon araştırmacı Kuwata Rokuro da Sarı Baş Uygurlar ile Sa-li Wei-wu-er 撒里畏兀兒 (Sarı Uygur) topluluğun kökenlerini Orhun Uygurlarına dayandırmakta ve bunların Uygur devletinin yıkılışı sonucunda He-hsi bölgesine göç eden Uygurlardan geldiklerini belirtmektedir (Rokuro 1928: 130). Araştırmacılara göre, **Sa-li Uygur** (Sarı Uygur) olsun Sarı Baş Uygur olsun bu adların hepsi farklı dönemlerde aynı etnik gruba verilen addır (Tung Wen-yi 1999: 50-51). Yani Çin kaynaklarındaki **Sa-li Uygur** (Sarı Uygur) ve **Sarı Baş Uygur** direkt Sarı Uygur olarak okunmalıdır (Yang Chien-hsin 1988: 506). Bazılarına göre Moğollar Sarı Baş Uygurları hâkimiyet altına alınca onlara Sa-li Wei-wu (Sarı Uygur) demeye başlamışlardır (Hu Kuo-hsing 1991: 301). Yani bir Moğolca ifade olduğunu ileri sürmektedirler. Sarı Baş Uygurlar Moğol hâkimiyetine girince bu toplumda artık Moğol unsur yer almaya başlamıştır. Sa-li Wei-wu ya da Sa-li Wei-wu-er (Sarı Uygur), Sarı Baş Uygurlar ile farklı olarak bu Moğol unsurun yer almasıyla yeni kavram kazanmıştır. Araştırmacılar bu Moğol unsurunun Cengiz Han'ın soyundan olan ve XIII. yüzyıldan sonra Sarı Uygurları idare eden Ch'u-po 出伯 ailesinden geldiğini tespit etmektedirler (Kao Tzu-hou 1996b: 32, 109-119).

Doğu Çağatay devleti ile ilgili bir tarih eserinde, Sarig Uygurların Tibetlilerin kuzeyi, Doğu Türkistan'ın güneydoğusundaki Çerçen'in doğusu ve Kan-chou'un batısında oturdukları işaret edilmektedir (Elias&Ross 1972: 348-349; Hamilton 1977: 362-263). Doğu Çağatay devleti hükümdarı Veys Han (Üveys Han; 1418-1428) kâfir olan Sarig Uygur bölgesine saldırı düzenlemişti (Elias&Ross 1972: 64). Mansur Han da 1516 yılından itibaren kâfir Sarig Uygurlara saldırı planları yapmıştı (Elias&Ross 1972: 348). Yani XIV-XVI yüzyıllar arasında Sarig Uygurların (Sarigh Uyghur) aynı bölgede yaşadıkları görünmektedir (Hamilton 1977: 363).

Sarig Uygurların ne zaman bu gölgeden Kan-su eyaletine göç ettikleri konusunda da ortak fikir yoktur. Araştırmacılar Sarig Uygurların Ming Sülâlesi döneminde (1368-1661) tedricen Kan-su eyaletine göç ettiklerini belirtmektedirler (Kao Ch'i-an 1996: 32, 120-128). Bazı araştırmacılara göre, 1405 yılından 1528 yılına kadar Ming Sülâlesi,

Moğol asıllı Turfan devletinin saldırısı karşısında Sarig Uygur bölgesinde tesis edilen bazı valiliklerini Kan-su eyaletinin iç bölgelerine taşımıştır. Bu süreç içinde Sarig Uygurlar da Kan-su eyaletine göç etmişler ve He-hsi koridorunun orta bölgesine özellikle Kan-chou'un Nan-shan dağlarına yakın bölgelerine yerleşmişlerdir (Lang Chien-lan 2002: 367-368; *Su-nan Yü-ku-tsu Tzu-chih-hsien Kai-k'uang*, 1994: 83). Bu görüşün bir benzeri de Hamilton'a aittir; Sarı Uygurların Budist oldukları için Müslümanların batıdan doğuya doğru sıkıştırmalarının sonucunda Kan-su eyaletine sığınmış oldukları görüşündedir (Hamilton 1977: 363). Kao Tzu-hou ise bunu Sarig Uygurların Moğol beylerinin iç çatışması, diğer bölgelerdeki Moğol beylerin Sarig Uygurlara devamlı saldırımları, Müslüman gücün batıdan doğuya doğru yayılması ve Ming Sülâlesinin bu bölgedeki etkisinin zayıflaması olarak dört sebebe bağlamaktadır (Lin Kan& Kao Tzu-hou 1995: 260-263). Sarı Uygur kökenli araştırmacı Chung Chin-wen'a göre, XIV-XVI. yüzyılın farklı dönemlerinde, Doğu Türkistan'ın doğusu ve Kan-su eyaletinin batısında bulunan Uygur-Moğol kavimleri, Turfan Uygurlarını alıkoyan Uygur-Moğol kavimleri ve diğer Ya-lan 雅蘭 Moğol beyinin liderliğindeki kavimlerin doğuya doğru bugünkü Kan-su eyaletinin değişik bölgelerine yerleşerek bugünkü Sarı Uygurları (Sarı Yugur) meydana getirmiştir (Chung Ching-wen 1995: 43-44). Bütün bu görüşler, Sarig Uygurların tekrar He-hsi bölgesine göç etmeleriyle birlikte yeni bir toplumsal yapının oluşmasına sebep olduğunu ve böylece bugünkü Sarı Uygurları meydana getirdiğini göstermektedir.

3. Sarı Uygur Adı Üzerindeki Tartışmalar

Sarı Uygurların adı Çin kaynaklarında değişik dönemlerde farklı Çince çeviri adları ile verilmiştir. Sung Sülâlesi döneminde (960-1127) **Huang-t'ou Hui-he** 黃頭回紇 (Sarı Baş Uygur); Yüen Sülâlesi döneminde (1271-1368) **Sa-li Wei-wu** 撒裏畏兀 (Sarig Uygur) ve **Sa-li Hui-he-er** 撒裏輝和爾 (Sarig Uygur); Ming Sülâlesi döneminde (1368-1661) **Sa-li Wei-wu-er** 撒裏畏兀爾 (Sarig Uygur); Mançuların Ch'ing Sülâlesi döneminde (1644-1911) **Hsi-la Wei-ku-er** 錫喇偉古兒 (Shira Uygur), **Huang-fan** 黃番 (Sarı Boylar), **Hsi-la Ku-er Huang-fan** 西喇古爾黃番 (Shira Yugur Sarı boylar), **Hsi-la Ku-er Hei-fan** 西喇古爾黑番 (Shira Yugur Kara Boylar), **Huang Huang-fan** 黃黃番 (Sarı Sarı Boylar) ve **Hei Huang-fan** 黑黃番 (Sarı Kara Boylar) gibi adlar verilmiştir (Chung Ching-wen 1995: 3). Bazı araştırmacılar Çin kaynaklarında Sarı Uygur adının 20-30 (Wu Yung-ming 1984: 34) ya da 39 çeşit transkripsiyon şeklinin bulunduğunu belirtirlerken (Kao Tzu-hou 1996c: 149-161), bazı araştırmacılar ise bunun 40'tan fazla olduğunu ortaya koymaktadırlar (Ch'en Tsung-chen 1996: 162-163).

Sarı Uygur adındaki "Sar" ya da "Sarig" sözcüğünün kökeni hakkında Kao Tzu-hou bazı faraziyeler derlemiştir: 1. Sarı kıyafet giydikleri için; 2. Sarı saçları olduğu için; 3. Sarı Uygur soylu yani Yaglakar soyundan oldukları için; 4. Karasar (Karaşehir) yer

adının “Sarı”dan kaynaklandığı için; 5. Sarı başlık kullandıkları için; 6. Sarı Türgiş soyundan geldikleri için; 7. Sarı Başlı Shih-wei 黃頭室韋 ile ilişkili oldukları için ve 8. Hsi-chou Uygurlarının 西州回鶻 bir başka adı olduğu için (Kao Tzu-hou 1986: 10). Bu görüşlerin hiç biri çoğunluk tarafından kabul edilmiş değildir (Kao Tzu-hou 1986: 10-13). Kao Tzu-hou bu görüşlerle beraber farklı olarak **Sa-li**’nin (Sarıg) 撒裏 “Sur” yani **Shu-le** 疏勒 nehri adından geldiğini ortaya koymuştur (Kao Tzu-hou 1986: 13-14). Yang Fu-hsüeh ve Li Chi-he da benzer derlemelerde bulunmuşlar ve ilâve olarak Tibet Budizmi’nin sarı tarikatı; yırtıcı kuş olan Sarig (?); Sarı Uygurların çölün yani “sailik” bölgede yaşamış olmaları; Turfan’da çıkan bir Uygurca tahta yazıtta geçen “Sarı Baş Tutun” adından dolayı aralarında bir ilişki kurulabileceğinden sarı denmiş olabileceğini ileri sürmüşlerdir (Yang Ching-chih 1996: 3-5). Ch’ien Po-ch’üan, Orhun Uygur devletinin kurucu ailesi “Yaglakar” sözcüğünde eskiden “sarı” manasının bulunduğu (?) iddia ederek Çince kaynaklarda geçen Sarı Baş Uygurlar, Yaglakar Uygurlar, yani Yaglakar ailesi merkezli Uygurlar olarak okunması gerektiğini ileri sürmektedir (Ch’ien Po-ch’üan 2004: 104). Sarı Uygur adının Yaglakar ailesinin özel konumundan kaynaklanmasının ihtimali vardır, ancak “Yaglakar” sözcüğünün “sarı” manası taşıyıp taşımadığı şüphelidir. Li Shu-hui de eski Çin ve göçebe topluluklardaki renk ile yönü belirleme geleneğine dayanarak sarı rengi merkezi renk, yani merkez Uygur ya da merkezli Uygur anlamında olduğu görüşündedir (Li Shu-hui 2001: 32).

Araştırmacıların arasında en çok söz konusu edilen “Sarı” ya da “Sarıg” sözcüğünün bu Uygurların saçlarının sarı olmasından dolayı böyle adlandırıldığı kanaatidir (Luo Hsien-you 1996: 229). James Hamilton bu görüşü kabul etmektedir (Hamilton 1977: 363, not 27). László Rásonyi de, Çin kaynaklarının da onlara “Sarışın Uygurlar” adını verdiğini belirtmektedir. Onların daha Tarım havzasında iken Hint-Avrupalı Tohar kavmi ile karışmaları ve bu yüzden “sarışın yani açık sarı lâkabını almış olabileceklerini ileri sürmektedir (Rásonyi 1973: 137). Minorsky de Marvazî’nin (1046-1120) eserinde geçen ash-Shâriya bölgesinin Sarı Uygurların yaşadığı bölgeyle kıyaslayarak (Minorsky 1942: 73, 100, 101), açık saçlı olmalarından dolayı onlara Sarı Uygur denmiş olabileceğini ifade etmektedir (Minorsky 1942: 77, not 3). Saguchi Toru da sarı saç ve sarı başlık görüşünü kabul etmekle birlikte (Saguchi Toru 1986: 50), Sarı Uygurların “sarı”nın mahiyetinin ne olduğunun açık olmasıyla birlikte “hafif sarı saçlı” ya da “sarı başlık” kullanıldığı ihtimalini de ortaya koymaktadır. Saguchi Toru aynı zamanda “sarı”nın onların etnik kökeninin bir simgesi olabileceğini de belirtmektedir (Saguchi Toru 1986a: 20).

Yang Fu-hsüeh’ye göre, “Sarı” veya “Sarıg” Çince kaynaklarda hep “Sarı Baş” olarak tercüme edilmiştir. Çin kaynaklarında **Huang-t’ou Shih-wei** 黃頭室韋 kavim adı geçmekte ve bu da **Sarı Baş Shih-wei** demektir. Bunun nedeni Sarı Baş Shih-wei halkının saçlarının sarı olması idi (Yang Fu-hsüeh 1997: 115). Buna örnek olarak Chin

Sülâlesinin (1115-1234) kurucu kavmi Nü-chenlar'da 女真 Sarı Baş Nü-chen 黃頭女真 boyunun bulunmasını göstermektedir. Hung Hao'ın 洪皓 elçi olarak Chin Sülâlesine gittiğinde alıkoyulduğu dönemde (1129-1143) yazdığı hatırası *Sung-mo Chi-wen* 松漠紀聞 adlı eserde, Sarı Baş Nü-chen kavminin Sarı Baş Shih-wei'den gelebileceğini ileri sürerek, Sarı Baş Nü-chen'in saç ve sakalları sarı, yani beyaz-sarı karışımı olmasından bu adı vermişler demektir (Hung Hao, 2000:395). *Sung-mo Chi-wen* adlı eserde tarihî gerçeklerden uzak birçok bilgi olmasına rağmen Sarı Uygurların sarı saçlı olmalarından dolayı Sarı Uygur olarak adlandırılması sadece bir faraziye olarak kabul edilebilir. Diğer bir farklı görüş ise "kara"nın karşısında "sarı" denmesidir. Tung Wen-yi'ye göre, Uygurlar sadece sarı renge önem vermezler aynı zamanda siyah rengi de önemli sayarlar. Sarı Uygurların kendilerine sarı denmesinin aslı nedeni onun batısında kurulan Karahanlılarla farklılaştırmanın bir ifadesi olmasıdır (Yang Chien-hsin 1988: 506).

Bunun yanında birçok Çinli araştırmacı Sarı Baş (Huang-t'ou 黃頭) Uygurlar teriminin "Huang-t'ou" ifadesine takılmışlar ve Sarı Baş Uygurlar'ı yalnızca "Sarı Uygur" olarak tercüme etmenin yanlış olduğunu ileri sürmektedirler (Tung Wen-yi, 1999: 50). Yani Sarı Baş Uygur ile Sarı Uygur arasında fark olması gerektiğini iddia etmektedirler. Çin tarih eserlerinde Sarı Baş Shih-wei (Huang-t'ou Shi-wei) 黃頭室韋 kavim adı (CTS, 199B, 1975: 5357; HTS, 219, 1975: 6176) bazen de Sarı Shih-wei (Huang Shi-wei) 黃室韋 olarak geçmektedir (*Liao-shih*, 2B, 1974: 24; *Liao-shih*, 7B, 1974: 82; *Liao-shih*, 36, 1974:430). Demek ki Sarı Baş (Huang-t'ou 黃頭) Uygurlara aynı zamanda Huang Hui-he 黃回紇 (Sarı Uygur) da denilebilir. Tung Wen-yi'ye göre, Sarı Baş terimindeki "baş" sözü, Türkçe'de yalnızca insanın başı olarak değerlendirilmemelidir, aynı zamanda öncü ve liderlik gibi manası da vardır, örneğin bin başı gibi (Tung Wen-yi 1999: 52). Sarı Uygur'dan "lider Uygur" manasını çıkarmaya çalıştığı açıktır.

4. Sarı Gök Türk ve Sarı Türgişler

Türk tarihinde Sarı Uygurlar dışında Sarı Baş (Gök) Türkler 黃頭突厥 ve Sarı Türgişler 黃姓突騎施 gibi kavim adları da bulunmaktadır. Sarı Baş (Gök) Türkler ve Sarı Türgişlerin "sarı" ile adlandırılmasının incelenmesiyle Sarı Uygurların neden sarı sıfatının kullandığına açıklık getirilebilir.

T'ang Sülâlesinin veziri Chang Chiu-ling'in 張九齡 (673-740), T'ang Sülâlesi İmparatoru Hsüan-tsung'un (Gök) Türklerin yıkılacağı işareti ile ilgili tahminini kutlayan bir yazısında (賀聖料突厥比有亡徵其兆今見狀), kuzey bölge You-chou 幽州 askerî valisi Chang Shou-ku'i'nin 張守珪 gönderdiği habere dayanarak, Gök Türkler hakkında bilgi vermektedir. (Gök) Türklerden kaçan Kıtay bayanı Ch'ü-chiang'ın 屈將 ifadesine göre, Türk bölgesinde "Sarı Baş (Gök) Türkler" ile "Mo-ch'uo

默啜 (691-716) (Gök) Türkleri" arasında mücadele yaşanıyormuş (Chang Chiu-ling 1992: 104). Ts'en Chung-mian 岑仲勉, bu yazının 735 yılının son baharına ait olduğunu tespit etmiş ve yazıda yer alan "Sarı baş (Gök) Türkleri"n Sarı Uygurlar olduklarını ileri sürmüştür (Ts'en Chung-mian 1958: 447). Ancak bu tarihlerde Sarı Uygur adı henüz tarih eserlerinde yazılmamıştır, üstelik Uygurlar 735 yıllarında Gök Türklerle karşı mücadele edebilecek güçte değildiler. Çinli araştırmacı Hsüeh Tsung-cheng ise söz konusu yazının 736-737 yıllarına ait olduğunu tespit etmektedir (Hsüeh Tsung-cheng 2005: 420).

Chang Shou-kui 張守珪 734 yılının 6. ayında You-chou 幽州 Valisi olarak atanmıştı (Li Chih-fan 1999: 472). Yani general Chang Shou-kui You-chou 幽州 Valiliğine atandıktan sonra Gök Türklerle ilgili haberleri vermeye başlamış olabilir. 739 yılında görevinden uzaklaştırılmıştı (Li Chih-fan 1999: 473). Chang Chiu-ling 張九齡 ise 733 yılının 12. ayında imparatorluk divan yazışma ve ferman hazırlama işinin sorumlusu olan Chung-shu Shih-lang 中書侍郎 görevine atanmış ve ertesi yıl yani 734 yılının 5. ayında üç vezirden biri olan divan başkanı (reisülküttap?) 中書令 olarak terfi edilmişti (HTS, 5, 1975:137-138). 736 yılının 11. ayında görevinden uzaklaştırılmıştı (HTS, 5, 1975:139). Yani buna göre Chang Chiu-ling'in söz konusu yazısı 734 yılının 6. ayı ile 736 yılının 11. ayı arasında yazılmış olacaktır. 735 yılında imparator Hsüen-tsung'un General Chang Shou-kui'yi vezir yapmasına karşı çıkmış ve bundan dolayı hem imparator hem de General Chang Shou-kui ile arası açılmıştı (HTS, 126, 1975: 4428; TCTC, 214, 1956: 6810). Bu dikkate alındığında söz konusu yazının 734-735 yılları arasında yazılmış olması olasılığı yüksek olur. 734-735 yılları arasında Gök Türk devletinde iki kağanın ölümü meydana gelmişti: Bilge Kağan ve bir çok problemleri ile birlikte oğlu Yi-jan Kağan.

Bilge Kağan kendi Buyruk Çor'u 梅錄啜 tarafından zehirlenmişti, ancak ölmeden önce Buyruk Çor ve adamlarını öldürmüştü. Sonra kağan ölmüş ve yerine oğlu Yi-jan Kağan 伊然可汗 geçmişti. Kısa bir süre sonra o da ölmüş ve yerine kardeşi Teng-li Kağan 登利可汗 (*Tengri Kağan) geçmişti. Ölüm haberi 734 yılının 12. ayının 23. gününde (21 Ocak 735) T'ang Sülâlesinin doğu sarayı Luo-yang'a ulaşmıştı (*Ts'e-fu Yüan-kui*, 975, 1994: 11455A; THY, 94, 1936: 1678; CTS, 194A, 1975: 5177; TCTC, 214, 1956: 6809).³ Ancak *Yeni T'ang Sülâlesi Tarihi* farklı yazmaktadır. Bilge Kağan öldükten sonra halk onun oğlunu Yi-jan Kağan olarak seçmişti. Yi-jan Kağan sekiz yıl tahtta oturduktan sonra ölmüştü ve hayatında üç kez elçi göndermişti. Yerine, onun kardeşi Bilge Kutlug Kağan 毗伽骨咄祿可汗 olarak seçilmişti. T'ang Sülâlesi General Li Chih'yi 李質 göndermiş ve onu Teng-li Kağan (*Tengri Kağan) olarak tanımıştı (HTS, 215B, 1975: 6054). Çin kaynaklarından bazıları Bilge Kağan öldükten sonra yerine

³ Bilge Kağanın ölüm tarihi Louis Bazin tarafından 22 Kasım 734 olarak tespit edilmiştir; (Basin 1974:248). Yani Çin imparatoru iki ay sonra Bilge Kağan'ın ölüm haberini almış olacaktır.

geçen Yi-yan Kağan'ın kısa bir süre sonra öldüğünü, bazıları ise Yi-yan Kağan'ın sekiz yıl tahtta kalarak öldüğünü ifade etmektedir. Bu karışık belgeler üzerinde birçok araştırmacı meşgul olmuş ancak henüz ortak bir görüşe varılamamıştır (Pelliot 1929: 229-246; Ts'en Chung-mian 1936: 236-242; Ts'en Chung-mian, II, 1958: 843-850, 1032-1034, 1037-1038; Liu Mau-tsai 1958: 621-629, not 1001; Liu Yi-t'ang 1990: 639-642).

Yine Chang Chiu-ling'in kaleme aldığı ve imparatorun adına Teng-li Kağan'a yazılan bir mektupta, Bilge Kağan'ın ölümüne üzüldüğü, cenaze töreni için ne gerekirse isteyebileceği, yakında taziye bildirmek için adam göndereceği ve bahar döneminin başında henüz soğuk olduğu için Teng-li Kağan'ın kendine dikkat etmesi gerektiği bilgileri yer alır. (Chang Chiu-ling, 11, 1992: 79). Bilge Kağan'ın ölüm tarihi 25 Kasım 734'dir ve yoğ merasimi de 22 Haziran 735'de gerçekleşmiştir (Bazin 1974: 248). Yani mektup en erken 22 Haziran 735 tarihinden önce yazılmış olmalıdır. Çin geleneksel takvimine göre, bahar dönemi miladî 4-5 Şubat ile 20-21 Nisan arasındadır. Mektupta zikredilen "bahar döneminin başında henüz soğuk" ibaresine göre, bu mektup Şubat 735 tarihlerinde yazılmış olacaktır. Bütün bu incelemelere göre, vezir Chang Chiu-ling'in Gök Türk kağanının ölümü ile ilgili, ölümü sonrası Göktürklerin yıkılacağı tahmin eden kutlama yazısı, Bilge Kağan'ın ölüm tarihi 25 Kasım 734 ile Teng-li Kağan'a yazılan mektubun tarihi Şubat 735 arasında yazılmış olmalıdır. Bu tarihler arasında iki Gök Türk kağanı ölmüştür. *Eski T'ang Sülâlesi Tarihi'*ne göre, Kıтай bayan Ch'ü-chiang'ın söz ettiği kağan Bilge Kağan veya oğlu Yi-yan Kağan da olabilir, ancak *Yeni T'ang Sülâlesi Tarihi'*ne göre sadece Bilge Kağan olmalıdır. Nitekim bu kitapta Bilge Kağan öldükten sonra oğlu Yi-yan sekiz sene (734-741) tahtta kalmıştır (HTS, 215B, 1975: 6054). Vezir Chang Chiu-ling ise 736 yılının 11. ayında görevinden uzaklaştırılmış ve bu tarihten önce de ölmüş olan kağan yalnızca Bilge Kağan'dır.⁴

Vezir Chang Chiu-ling'in imparatora yazdığı diğer bir kutlama mektubunda (Gök Türklerin Küçük Kağan'ın Mutlaka Ölmüşlüğü Hakkında Kutlama 賀突厥小可汗必是傷死狀), Gök Türk generallerinin her gün otağ önünde ağladıkları, bunun da belki Küçük Kağan'ın öldüğünü işaret etmekte olduğunu ve Gök Türklerin yıkılacağı işaretini verdiğini ifade etmektedir (Chang Chiu-ling 1992: 104). Buna göre Teng-li Kağan tahta çıkmadan önce ağabeyi Yi-yan ölmüş olmalıdır. Yani Bilge Kağan'ın ölüm tarihi 25 Kasım 734 ile T'ang Sülâlesi İmparatorunun Teng-li Kağan'a gönderdiği ilk mektubun tarihi olan Şubat 735 arasında Yi-yan Kağan tahtta olabilir. Küçük Kağan ise Yi-yan Kağan olabilir.

Her şeye rağmen Bilge Kağan'ın ölümünden sonra 25 Kasım 734 ile Şubat 735

⁴ Iwasa Seiichirô 岩佐精一郎 de veziri Chang Chiu-ling'in imparatorun Gök Türklerin yıkılacağı tahmini üzerinde yazdığı kutlama yazısının tarihinin belli olmadığını, tespit etmesinin zor olduğunu ve dolayısıyla ölmüş olan kağanın Bilge Kağan olabileceğini ileri sürmektedir. Bkz (Iwasa Seiichirô 1936: 550-551).

tarihleri arasında Gök Türklerin arasında iktidar kavgası yaşanmıştır. Zira Vezir Chang Chiu-ling'in kutlama yazısında "Sarı Baş (Gök) Türkler" ile "Mo-ch'uo (Gök) Türkleri" arasında bir mücadele söz konusudur. Bu ibareden kolayca anlaşıldığı gibi Bilge Kağan'ın ölümünden sonra Mo-ch'uo 默啜 Kağan (691-716) soyundakiler hâkimiyeti geri almak için Sarı Baş (Gök) Türkler ile mücadele etmişlerdir. Söz konusu Sarı Baş (Gök) Türkler Yi-jan Kağan ya da Teng-li Kağan ailesidir. Aslında Mo-ch'uo Kağan ailesi ile İltiş Kağan ailesi arasındaki iktidar kavgaları öteden beri vardı.

İltiş Kağan (682-691) öldüğünde de çocukları küçük olduğu için kardeşi Mo-ch'uo kendini kağan ilân ederek hâkimiyeti ele geçirmişti (CTS, 194A, 1975: 5168; HTS, 215A, 1975: 6045; TCTC, 205, 1956: 6493). 699 yılında Mo-ch'uo Kağan (691-716) kardeşi Tuo-hsi-fu'yu 咄悉匐 Sol Şadı, İltiş Kağan'ın (682-691) oğlu Mo-chü'yü 默矩 Sağ Şadı yapmıştı. Aynı zamanda kendi oğlu Fu-chü'yü 匐俱 Küçük Kağan yapmıştı; bunun yetkisi her iki Şad'ın üstündeydi (CTS, 194A, 1975: 5169; HTS, 215A, 1975: 6064; TCTC, 206, 1956: 6543-6544). 716 yılında Mo-ch'uo Kağan'ın öldürülmesiyle yerine oğlu Küçük Kağan geçmişti. Ancak İltiş Kağan'ın oğlu Köl Tigin, Küçük Kağan dâhil akrabalarının çoğunu ve yakın adamlarının hepsini öldürmüştü ve kağanlık tahtına ise kendi ağabeyi Mo-chi-lian'ı 默棘連 (716-734) oturtmuştu (CTS, 194A, 1975: 5173; HTS, 215A, 1975: 6049; TCTC, 206, 1956: 6719). Aslında Köl Tigin ile Bilge Kağan'ın babası İltiş Kağan bu hâkimiyetin kurucuları idiler. Tanrıdan kut alan İltiş Kağan'dır ve hâkimiyetin de bu aileye ait olması gerekmektedir. Bu taht kavgalarından dolayı 734 yılında Bilge Kağan'ın öldürülmesinden hemen sonra, Mo-ch'uo Kağan ailesindekiler bu fırsatı kullanarak tahtı geri alma girişimde bulunmuş olmalıdırlar. Kıtay bayan Ch'ü-chiang'ın söz ettiği "Mo-ch'uo (Gök) Türkleri" bunlardandır. "Sarı Baş (Gök) Türkler" ise Yi-jan Kağan ya da Teng-li Kağan'dır. Yani Sarı Baş (Gök) Türkler adı, 682 yılında kurulan Gök Türk devletinin kurucusu İltiş Kağan'ın soyundan olanları kasdetmektedir. Buradaki "Sarı Baş" ise asıl ve asıl anlamına gelmektedir.

Sarı Türgişler adı Çin kaynaklarında Huang-hsing (Sarı Oymak) Türgişler 黃姓突騎施 olarak geçmektedir. Türgiş topluluğu, hükümdar Sha-ke'nın 娑葛 neslinden gelenlere Sarı Oymak (Huang-hsing) 黃姓, yerine geçen hükümdar Sulu'nun 蘇祿 (*Suluk) boyuna Kara Oymak (Hei-hsing) 黑姓 demektir (HTS, 215B, 1975: 6068; TCTC, 214, 1956: 6833). Sha-ke, Batı Gök Türklerin hâkimiyeti yıkıldıktan sonra bölgede otoritesini tesis eden ve On-ok kavminin Türgiş boyunun lideri Wu-chih-le'nun 烏質勒 oğludur. Wu-chih-le öldükten sonra oğlu Sha-ke 708 yılında yerine geçmiş ve kağanlığını ilân etmişti (CTS, 7, 1975: 146; TCTC, 209, 1956: 6625). 709 yılında T'ang Sülâlesi de Sha-ke'nın kağanlığını kabul ederek ona Kui-hua Kağan 歸化可汗 (CTS, 7, 1975: 147) ve bazı kaynaklarda geçen On Dört Oymak Kağanı 十四姓可汗 (On Oymak Kağanı?) unvanını vermiştir (HTS, 97, 1975: 3048; TCTC, 209, 1956: 6629). Bu yılda Sha-ke Kağan ve kardeşi Che-nu (-na) 遮弩 arasında mal

paylaşma üzerinde ihtilaflar yaşanmıştı. Che-nu, Gök Türklerle sığınmış ve Gök Türklerin ağabeyi Sha-ke'ya karşı saldırılarında onlara yardımcı olacağını söylemişti. Gök Türk Kağanı Mo-ch'uo 默啜, Che-nu'yu kendi bölgesinde bırakarak 20 bin askerle Sha-ke'ya saldırmış ve onu yakalayıp geri dönmüştür (CTS, 194B, 1975: 5190; *T'ung-tien*, 199, 1935:1079C). Sha-ke ve kardeşi Che-nu'yu birlikte öldürmüştür (CTS, 194下, 1975: 5190). Bazı Çin kaynaklarına göre Sha-ke'nın öldürülmesi 714 yılında gerçekleşmiştir (TCTC, 211, 1956: 6707). Ancak Köl Tigin yazıtı D34-38 ve Bilge Kağan yazıtı D27-28 satırlarına göre, Köl Tigin 26, Bilge Kağan 27 yaşındayken yani 711 yılında Türgiş Kağanı yakalanarak öldürülmüştür ve "Kara Türgiş budunu" da teslim olmuştur.⁵ Bazı kaynaklara göre, Mo-ch'uo Kağan ordusuyla geri döndükten sonra, Türgiş Kağanı Sha-ke'nın emrindeki generali Su-lu kalan Türgişleri toparlamış ve kağanlığını ilân etmiştir (CTS, 194B, 1975: 5190, 5193; TCTC, 211, 1956: 6714). Bazı kaynaklara göre Mo-ch'uo Kağan öldükten sonra (716) Su-lu kendini kağan ilân etmiştir (CTS, 194A, 1975: 5176; HTS, 215B, 1975: 6051; TCTC, 211, 1956: 6720). Su-lu Kağan Türgişlerin bir başka soyu olan Ch'e-pi-shih 車鼻施 (*Çapış > Çavuş) Çor'u idi (HTS, 215B, 1975: 6067; CTS, 194B, 1975: 5194). Yani Türgiş Kağanı Sha-ke soyundan değildir. Su-lu Kağan Türgişlerin başına geçince Türgiş halkı arasında Sha-ke'nın 娑葛 neslinden olanlara Sarı Oymak, Su-lu Kağanın boyuna Kara Oymak denmeye başlanmıştı. Türgişlerin arasında Su-lu'nun otoritesini tanımayan boy reisleri isyan etmeye başlamışlardı; üstelik Kara Türgişler ile Sarı Türgişler arasında güvensizlikler yaşandığı için bu iki grup birbirine düşman olmuştur (HTS, 215B, 1975: 6068; TCTC, 214, 1956: 6833; CTS, 194B, 1975: 5192).

Burada anlaşıldığı gibi Sarı Türgişler ile Kara Türgişler ayrımı, Türgiş devletinin kurucusu Wu-chih-le'nun oğlu Sha-ke'nın öldürülmesiyle yerine onun generali ve Sha-ke'nın boyundan olmayan Su-lu'nun geçmesi ile beraber ortaya çıkmıştır. Yani Su-lu, Sha-ke'ya göre asil ve asıl soydan değildir ve Kara Türgiş'tir. Wu-chih-le ve onun oğlu Sha-ke ise asil ve asıl soydan olup Sarı Türgiş'dirler.

Ancak Orhun yazıtlarında mağlup edilen Türgişler "Kara Türgişler" olarak zikredilmekle birlikte Çin kaynaklarında Türgiş Kağanı Sha-ke'nın ölümünden önce "Kara Türgiş" tabiri henüz ortaya çıkmamıştır. Bu dönemde "Kara Türgiş" tabirinin

⁵ Çin kaynaklarında Mo-ch'uo Kağan'ın Türgişlere karşı seferi 708 ya da 709 yılı olarak gösterilmektedir (CTS, 93, 1975: 2981; HTS, 111, 1975: 4152; TCTC, 209, 1956: 6621). Araştırmacılar ise daha çok 709 yılını kabul etmektedirler (Ts'en Chung-mian 1958:900). Sha-ke'nın öldürülme tarihi hakkında Çin kaynaklarında karışık bilgiler bulunmaktaysa da Orhun yazıtlarında zikredilen 710 yada 711 yılı daha doğru olabilir (Ts'en Chung-mian 1958: 900-901); Tonyukuk yazıtında (B6-7) Türgiş Kağanının öldürülmesi ile ilgili ifadeler bulunmaktadır. V. Thomsen *Turcica* adlı çalışmasında, bu olayın Radloff ve Hirth'in 688-690 yılları arasında gerçekleştiği iddiasını erken bulmuştu. Thomsen bu olayın Bilge Kağan ile Köl Tigin yazıtındaki Türgiş seferi ile aynı olduğunu ileri sürerek Gök Türklerin Türgiş seferinin 710-711 yılları arasında yaşanmış olduğunu ortaya koymaktadır (Thomsen 2002: 408-409).

mevcut olduğu kabul edildiği takdirde Mo-ch'uo Kağan "Sarı Türgişleri" değil sadece "Kara Türgişleri" mi mağlup etmiştir? Yoksa Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtları Kara Türgiş Su-lu'nun kendini kağan ilân ettikten sonra yani Kara Türgiş adı ortaya çıktıktan sonra yazıldığı için kavramsal hatalar yapılmış mıydı? Bunun makul bir açıklaması ise, daha önce Gök Türklere bağlı olan On-ok topluluğunun bir boyu olan Türgişlerin, liderleri Wu-chih-le'dan sonra oğlu Sha-ke'nın kendini kağan ilân etmesiyle, 682 yılında yine A-shih-na soyu tarafından kurulan ve tanrıdan kut almış olan ikinci Gök Türk hâkimiyetine nispeten "kara" olmalarıdır, yani Gök Türkler "sarı", Türgişler ise "kara"dır. Bilge Kağan yazıtı D16'ya göre Türgiş Kağanı Türk budunu idi. Bu ifadeye gerek siyâsî gerekse etnik bakımdan bir hata yoktur.⁶ Ancak Türgişler Gök Türklere nispeten tanrıdan kut almış soylu kavim değildirler. T'ang Sülâlesi imparatorunun Gök Türk Kağanına yazdığı bir mektubunda, Türgişlerin Gök Türklere göre soylu olmadığını ve "farklı soydan" (*Yi-hsing*) 異姓 geldikleri vurgulanmıştı (Chang Chiu-ling, 11, 1992: 80). Bu da Türgişlerin Gök Türklere göre asil ve asıl olmadığını bariz bir örneğidir.

Türk kültür tarihinde renklerle yönü belirleme anlayışı da vardır. Türkler için doğu yönü mavi, güney yönü kırmızı, batı yönü ak ve kuzey yönü kara renklerle simgelenirdi. M.Ö. 200 yılında Hunlar, Han Sülâlesi ordusunu dört yönden dört çeşit renkli atlı orduyla yedi gün muhasara altında tutmuşlardı (*Shih-chi*, 110, 1975: 2894; *Han-shu*, 94A, 1962: 3753). Bahaeddin Ögel'e göre, Türk mitolojisinde "kara-han", asil soydan gelmeyen hükümdarlara verilen bir addır (Ögel 1989: 104). Bunun bir örneği de, Kırgızların Manas destanında Sarı Nogay unvanlı Manas'ın, Kara Nogaylı olan hükümdardan daha âsil ve soylu olmasıdır (Ögel 1989: 301). Reşat Genç'in araştırmasına göre sarı renk, dünya merkezinin sembolü ve hükümranlığın rengidir (Genç 1997: 31, 33). Bu durumda Sarı Gök Türk ve Sarı Türgişler ifadesinin aslında asil, asıl ve merkezî boy lar anlamını taşımaktadır. Bunun tersi olan "kara" ile sıfatlanan boy ve hâkimiyetler ise asil ve asıl olmayan yani tanrı tarafından kut verilmeyen hâkimiyet anlamına gelmektedir. Kara Kitay ve hatta Karahanlılar devletinin "kara" sözünü bu anlamda çözümlenmek mümkündür. Kara Kitay devletinin (1124-1211) kurucusu Ya-lü Ta-shi'nın 耶律大石 (1087-1143) Liao Sülâlesinin (947-1125) kurucu boyundan gelmiş olmasına rağmen hükümranlık ailesinden değildir. Karahanlı devletinin kurucusu da belki bundan önce kurulan Türk devletinin kağan ailesinden olmayan bir boyunun teşebbüsü ile devlet olmuş olabilir.

⁶ Çin kaynaklarında bir çok yerde Türgişlerin Gök Türklere olduğu yazılmaktadır (CTS, 7, 1975:146; CTS, 92, 1975: 2972; TCTC, 206, 1956: 6540; CTS, 97, 1975: 3044; HTS, 122, 1975: 4362.).

5. Yaglakar ve Sarı Uygurlar

Çin kaynakları Orhun Uygur devletinin kurucu ailesinin soy adının **Yaglakar** 藥羅葛 olduğunu belirtmektedir (HTS, 217A, 1975: 6111, 6114).⁷ Kan-chou Uygur devletinin kağanları arasında Yaglakar soy adını kullanan bir çok hükümdar vardır. Örneğin Yaglakar 夜落紇 Mi-li-e 密禮遏 Kağan (980) (*Sung-shih*, 490, 1977: 14114), Yaglakar 夜落紇 Kağanı (1004) (*Sung-shih*, 8, 1977:149), Kağan Hükümdarı 可汗王 Yaglakar 夜落隔 (*Sung-shih*, 490, 1977: 14116), Kağan Hükümdarı 可汗王 Yaglakar 夜落隔 Kui-hua 歸化 (1016) (*Sung-shih*, 490, 1977: 14116), Kağan Hükümdarı 可汗王 Yaglakar 夜落隔 T'ung-hsün 通順 (1023) (*Sung-shih*, 490, 1977: 14117) ve Yaglakar 伊魯格 Le-su-ya 勒雅蘇 (1029) (*Yü-ku-tsu Chien-shih*, 1983:25-26) gibi Kan-chou Uygur kağanları bulunmaktadır. Bir de 1028 yılında Çin kaynaklarında görünen Kan-chou Uygur Kağanı Kuo-pao Yaglakar 寶國夜落紇 adlı bir kağan bulunmakta ve bazı araştırmacılar bu kağanın Yaglakar 夜落隔 T'ung-hsün ile aynı kişi olduğunu ileri sürmektedirler (Lin Kan ve Kao Tzu-hou 1995: 195). James Hamilton, Kan-chou Uygur kağanları arasında Yaglakar soy adının kullanıldığına dikkate çekerek Kan-chou Uygur sülâlesinin Orhun Uygur devletinin kurucu ailesinden olabileceğini tahmin etmektedir (Hamilton 1955: 133). Bu tahmin aslında doğru sonuç olarak kabul edilmektedir (Yü-ku-tsu Chien-shih 1983: 26). Kao Tzu-hou, bugünkü Sarı Uygur topluluğunda bulunan **Ya-la-ke** 亞拉格 ailesini incelemiştir (Kao Tzu-hou 1989: 247-260, 280). Kao Tzu-hou'a göre, bugünkü Sarı Uygurlara (Sarı Yugur) bağlı olan Ya-la-ke 亞拉格 kabilesi T'ang Sülâlesi döneminde (618-906) Uygur devletinin kurucusu olan Yaglakar 藥羅葛 kabilesi ve Sung Sülâlesi döneminde (960-1127) He-hsi bölgedeki Uygur hâkimiyetinde yer alan Ye-luo-he 夜落紇 (Yaglakar) kabilesi ile aynıdır. Yani **Sarı Ya-la-ke** 亞拉格, Yaglakar'dan kökenlenmektedir. Orhun Uygur devleti yıkıldıktan sonra Yaglakar kabilesi He-hsi koridoruna göç etmiştir. Ming Sülâlesi döneminde (1368-1661) Çin kaynaklarında bu aile **Ya-lan** 牙蘭, bugün ise Ya-la-ke 亞拉格 olarak adlandırılmaktadır (Kao Tzu-hou, 1989:247). Son zamanlarda Sarı Uygur aileleri (urug) Çinleşmiş adları kullanmaya başlamış ve Yaglakar ailesi Yang 楊 soyadını almıştır (Wu Yung-ming 1984: 35; Fan Yü-mei, 1996: 177-183).

Bu çerçevede bazı araştırmacılar Kan-chou Uygurlarında Yaglakar kabilesi bulunduğunu ve kağan soyundan olduğu için bu Uygurlara Sarı Uygur dendiği kanaatine varmışlardır (Saguchi Toru 1986: 36-37). Çünkü Uygurlar "sarı" reнге

⁷ Yaglakar ile ilgili araştırmaları için bakınız (Hamilton 1955: 160). Marvazî'nin (1046-1120) eserine göre, Çin'e giden yol üzerinde Shâri adlı bir topluluk bulunmakta ve bu topluluk, Basml' (Basml ?) adlı reisi ile tanılmaktadır. V. Minorsky Shâri topluluğunun Sarı Uygurlar olabileceği kanaatindedir (Minorsky 1942: 73, 100, 101). Yani bu Sarı Uygurların başında Basml kavminin reisinin bulunmuş olduğunu işaret etmektedir. Eğer söz konusu Uygurların reisi Basml boyundan ise, demek ki, bu Sarı Uygurların başında sadece Yaglakar ailesi değil, Basml ailesinin de geçmiş olduğu haberini vermektedir.

önem vermektedirler; bunun sebebi de bu rengin özel olmasıdır (*Yü-ku-tsu Chien-shih*, 1983:11). Bazı araştırmacılar ancak kağan soyuna sahip olan boyların “sarı” sıfatını kullanabileceğini ileri sürerek bunun örneği olarak “Sarı Baş Nü-chen” 黃頭女真 ve “Sarı Baş (Gök) Türk” 黃頭突厥 gibi özel isimleri vermektedirler. Sarı Uygurlarda Yağlakar kabilesinin bulunması nedeniyle bunlara Sarı Uygur denmiştir (*Su-nan Yü-ku-tsu Tzu-chih-hsien Kai-k’uang*, 1984:28). Ch’ien Po-ch’üan’e göre, kuzey milletleri renk ile kavimleri ayırtmakta ve Uygurlar sarı rengi önemsedikleri için, aynı zamanda Sarı Uygurlarda Orhun Uygur devletinin kurucusu Yağlakar kabilesinin bulunmasıyla soylu olduğu için kendi kavmine “sarı” sıfatını kullanmışlardır (Ch’ien Po-ch’üan 1996: 32, 69). Bu tespitler araştırma üzerine inşa edilmemiş olmasına rağmen tarihin gerçeğini göstermektedir. Sarı Gök Türk ve Sarı Türgiş araştırmasında varılan neticeye göre, Sarı Baş Uygur ya da Sarı Uygur olarak adlandırılmış olan bu Uygurların Orhun Uygur devletinin kurucu ailesi Yağlakar’dan gelmeleri muhtemeldir. Yani Kan-chou Uygur kağan ailesi Orhun Uygur devletinin kurucu ailesinden gelmektedir; Sung Sülâlesi dönemindeki Sarı Baş Uygurlar 黃頭回紇 (1081 ve 1083) Kan-chou Uygurlarından gelmektedirler (Li Fu-t’ung 1984: 136-137). Yüen Sülâlesi dönemindeki Sa-li Uygurlar 撒裏畏兀 (1226) da Sarı Baş Uygurlardır (Li Fu-t’ung, 1984:137-138).

James Hamilton, Sarı Uygurların Kan-chou Uygur devletinin yönetici ailesi Yağlakar’dan geldikleri tespitine karşıdır. James Hamilton’a göre Kan-chou’un daha batısında bulunan Kao-ch’ang ve diğer bölgelerdeki Uygur hâkimiyetlerinde de Yağlakar adını taşıyan hükümdarlar vardır ve bu ad sadece Kan-chou Uygurlarına has değildir (Hamilton 1977: 363, not 27). Hamilton, F. W. K. Müller’in Farsça Maniheizm belgesinde geçen Kao-ch’ang Uygur devleti hükümdarlarının birinin adının **Yağlaqar İnal** (*ygl’r ynl*) olmasını örnek göstererek (Müller 1912: 10/62) kendi görüşünü desteklemektedir. Ancak bir tek örnekle Kan-chou Uygur devleti kağanlarının birçoğunun Yağlakar adını taşıdığı gerçeğini göz ardı etmek de doğru değildir. Üstelik Yağlakar ailesinden olmayan ancak bu soy adını taşıyan örnekler de vardır. Örneğin Ediz soyundan olan Uygur Kutlug Kağan (795-805) Yağlakar soy adını taşımaktaydı (TCTC, 235, 1956: 7568; *Ts’e-fu Yüan-kui*, 965, 1994: 11352; CTS, 13, 1975: 381).⁸ 792 yılında Uygurlardan T’ang Sülâlesine gönderilen elçi Yağlakar Ling 藥羅葛靈 aslında Lü Ling 呂靈 adlı bir Çinli idi. Uygur bölgesine sığınmış ve Uygur Kağanı tarafından evlat edinilmişti. Bu nedenle Uygur kağan ailesinin soyadını almıştır (CTS, 195, 1975: 5210; HTS, 217A, 1975: 6115). Bu bağlamda James Hamilton’ın görüşü ikna edici sayılmaz.

Yağlakar ailesinin ne zaman Kan-chou bölgesine göç ettiği hakkında

⁸ Bazı Çin kaynaklarında vezir Kutlug’un 6. ayda tahta çıktığı yazmaktadır (CTS, 195, 1975: 5210).

araştırmacılar arasında ortak fikir bulunmaktadır. Yani 840 yılında Uygur devleti yıkıldıktan sonra Yağlakar ailesi dâhil bazı Uygur kabileleri He-hsi bölgesine göç etmiş ve daha sonra Kan-chou merkezli Yağlakar ailesi tarafından bir Uygur devletini kurmuşlardır (Kao Tzu-hou 1989: 247). Bunun devamında Kan-chou Uygur devleti dağıldıktan sonra Uygurların bazıları Tibet'e ve Sung Sülâlesi'ne sığınmışlar, aralarında Kan-chou Uygur devletinin kağan soyu olan Ye-luo-ke 夜落隔 kabilesi dâhil bir grup Uygur ise Sha-chou'un güneyine göç ederek göçebe hayatını sürdürmeye devam etmişlerdir. Bu Uygurlar işte Sarı Uygurların atalarıdır (*Su-nan Yü-ku-tsu Tzu-chih-hsien Chih*, 1994: 81). Bazı araştırmacılara göre Kan-chou Uygurları Tangutlar tarafından mağlup edilince hanlık soyunu oluşturan Yağlakar kabilesi Sha-chou 沙州 (Tun-huang) Uygurlarına sığınmış ve oradaki Uygurlarla kaynaşmaya başlamıştır. Daha sonra Tangutların Kua-chou (An-hsi), Sha-chou (Tun-huang) ve Su-chou 肅州 gibi bölgeleri zapt etmelerinden sonra buradaki Uygurlar, Sha-chou'un güneybatısına doğru Saydam vahasına göç etmişlerdir. 1226 yılında Moğol ordusu batı seferinde General Subutey komutasında bu Uygurları mağlup edinceye kadar aynı bölgede yaşamışlardır (Hu Kuo-hsing 1991: 298).

Orhun Uygur devletinin kurucusu olan Yağlakar ailesi devletin 840 yılında yıkılmasına kadar iktidarını devam ettirememiştir. 789 yılının 12. ayında Kutlug Bilge Kağan ölmüştü ve yerine P'an-kuan Tigin 泮官特勒 unvanlı oğlu Tuo-luo-ssu 多邏斯 geçmişti (789-790) (HTS, 217A, 1975: 6124; CTS, 195, 1975: 5208). 790 yılının 4. ayında Tuo-luo-ssu 多邏斯 kardeşi tarafından öldürülmüş ve yerine henüz çocuk yaşında olan Tuo-luo-ssu'nun oğlu A-ch'uo 阿啜 geçmişti (790-795) (HTS, 217A, 1975: 6124; CTS, 195, 1975: 5208-5209).⁹ 795 yılının 2. ayında A-ch'uo da ölmüş (CTS, 13, 1975: 381; Ts'e-fu Yüan-kui, 976, 1994: 11462)¹⁰ ve A-ch'uo'nun çocuğu olmadığı için 5. ayında yerine vezir Kutlug geçmişti (795-805) (TCTC, 235, 1956: 7568; Ts'e-fu Yüan-kui, 965, 1994: 11352; CTS, 13, 1975: 381).¹¹ Ancak Kutlug, Yağlakar ailesinden değil, Adiz (Ediz) ailesinden idi. Kutlug küçükken yetim kalmış ve Uygur Büyük Beyi 回鶻大首領 tarafından evlat edinilmişti. Kutlug tahta çıktığında tepki almamak için yine Yağlakar soyadını taşıyordu ancak Kutlug Kağan (795-805) bir süre sonra Yağlakar ailesinin çocuklarının hepsini T'ang Sülâlesi sarayına göndermişti (THY, 98, 1936:1747; TCTC, 235, 1956: 7568; HTS, 217A, 1975: 6126).¹² Yani Hu San-sheng'in

⁹ Bazı kaynaklarda Tuo-luo-ssu'nun 790 yılının 3. ayında öldürülmüş olduğu yazmaktadır (TCTC, 233, 1956:7521). Oğlu A-ch'uo'nun tahta oturduğu yaşla ilgili olarak 15 (TCTC, 233, 1956:7521) ve 16 ya da 17 (CTS, 195, 1975:5209) gibi farklı kayıtlar bulunmaktadır.

¹⁰ Bazı kaynaklarda A-ch'uo'nun 794 yılının 4. ayında öldüğü yazılmaktadır (THY, 98, 1936:1747).

¹¹ Bazı kaynaklarda vezir Kutlug'un 6. ayında tahta çıktığı yazılmaktadır (CTS, 195, 1975: 5210).

¹² Kutlug Kağan Yağlakar soyadını taşıdığına göre, Uygur Büyük Beyi de Yağlakar ailesinden olacaktır.

胡三省 açıklamasına göre, Kutlug Kağan'dan sonra Yağlakar soyu tamamen sona ermiş ve bundan sonraki Uygur kağanları ise Kutlug Kağan'ın neslinden (Edizler) gelmişlerdir (TCTC, 236, 1956: 7623). Hsüeh Tsung-cheng, *Dokuz Oymak Uygur Kağan Yazıtı*'nın 《九姓回鶻可汗碑》 yazılışının sebebini aslında Yağlakar soyundan hâkimiyeti ele geçiren Adiz soyu olan hükümdarın kendini meşrulaştırma çabalarına bağlamaktadır (Hsüeh Tsung-cheng, 1997: 31; 1998: 46-52). Neticede Yağlakar ailesi hâkimiyeti kaybetmiş ve T'ang Sülâlesine sürgün edilmiştir.

Yağlakar ailesinin T'ang Sülâlesine gönderildikten sonra, nereye yerleştirildiği konusunda belgeler bulunmamaktadır. Büyük ihtimalle He-hsi bölgesine gönderilmiş olabilir. Bundan önce Uygurların bu bölgeye yerleştiklerine dair bazı belgeler bulunmaktadır. Çin kaynaklarına göre, İmparatoriçe Wu-hou'un 武后 iktidarı döneminde (684-705), Mo-ch'uo Kağan'ın baskısından dolayı Uygurlar, Ch'i-piler 契苾, İzgiller 思結 ve Hunlar 渾 (*Hunlar) Çin'e kaçıma başlamışlardır (HTS, 217A, 1975: 6114). Bu boylar Kan-chou ve Liang-chou bölgelerine yerleştirilmişlerdir (CTS, 199B, 1975: 5349). 716 yılında Uygurlar, Tongralar, Hsiler 霽, Bayırkular 勃曳固 ve P'u-kular 僕固 Çin'e kaçmışlar ve Çin'in kuzey sınır bölgesi olan Ta-wu Chün 大武軍 komutanlığına yerleştirilmişlerdir (CTS, 8, 1975: 176). Aynı yılda Uygurların bir başka boyundan olan Yi-chien 移健 İlteber 頡利發 ve Tongra ile Hsi 霽 kavimleriyle birlikte Çin'e kaçmış ve aynı yere yerleştirilmişlerdir (HTS, 217A, 1975: 6114). Bilge Kağan yazıtı D37'de Bilge Kağan 33 yaşındayken (716 yılı) Uygur İlteberin yüze yakın adamı ile Çin'e kaçtığını yazmaktadır. 727 yılında Kan-chou ve Liang-chou bölgesinde bulunan Uygur lideri Hu-shu 護輸 T'ang Sülâlesinin bölge askerî komutanını öldürmüş ve bir süre sonra Gök Türklere kaçmıştı (HTS, 217A, 1975: 6114; TCTC, 213, 1956: 6779; HTS, 133, 1975: 4547; CTS, 103, 1975: 3191-3192). Bilge Kağan yazıtı D35'de Dokuz Oğuzların Çin'e kaçıp geri döndükleri yazmaktadır. Orhun bölgesinden Çin'e kaçarak Kan-chou'a yerleşen Uygurlar hâkimiyetlerini oluşturmuşlardı, zaman zaman Çin ordusuna süvari takviye etmekteydiler ve T'ien-pao saltanat devrinin (742-756) sonuna kadar bu görevleri devam etmişti. Orhun bölgesinde kalan Uygurların ise Mo-ch'uo Kağan'a bağlı olarak valilikleri devam etmişti (THY, 98, 1936: 1743). Bu kayıtlara göre Uygur devleti dağılmadan önce Uygurlar yoğun bir şekilde He-hsi bölgesinde yaşamışlardı. Bu bağlamda Yağlakar ailesi de bu Uygurlar gibi He-hsi bölgesine yerleştirilmiş olabilir.

İleri sürülen bu görüş doğru ise Yağlakar ailesi Kutlug Kağan (795-805) döneminden itibaren Çin'in He-hsi bölgesine göç etmiş olacaktır. 840 yılında Uygur devleti yıkıldıktan sonra bir grup Uygurun yine bu bölgeye yerleşmeye başlamalarıyla Yağlakar ailesinin bu takviye güçlere dayanarak bir süre sonra asil ve asil aile sıfatıyla Kan-chou Uygur devletini kurmuş olması ihtimali yüksektir.

6. Sonuç: Sarı Uygurların Kökeni

Sarı Uygur (Sarı Yugur) etnik yapısı itibariyle, tarihteki Uygurlar ile 1226 yılında Moğolların idaresi altına girmekle Moğol unsurlardan oluşmaktadır. Bunun yanında bugünkü Sarı Uygurların etnik oluşumunda sayıca az olmalarına rağmen Tibetliler ve Çinliler de etnik dokuya katılmışlardır (Wu Yung-ming 1984: 39). Bu nedenle bugünkü Sarı Uygurlar Türkçe ve Moğolca konuşan iki zümreden oluşan özel bir toplum yapısına sahiptirler ve her iki zümre kendilerini Sarı Uygur olarak kabul etmektedir. Yani Sarı Uygur adında bir üst kimliğe sahiptirler.

XIII. yüzyılda Moğol idaresine giren Sarı Uygurlar (Sarı Baş Uygurlar) Moğollarla kaynaşma sürecinde yeni bir yapıya sahip olmaya başlamışlardır. Söz konusu Sarı Uygurlar yani Sa-li Uygurlar (Sarıg Uygurlar), Ming Sülâlesi döneminde artık Moğolların bir kolu olarak tarihte görünmeye başlamıştır (Tung Wen-yi 1996: 42; Kao Tzu-hou 1996a: 54). Yani Sarıg Uygurlar, Moğolların ön planda oldukları bir topluluğa dönüşmeye başlamışlardır. Bu süreç XIII-XVI. yüzyıllar arasında gerçekleşmiş, ancak bugünkü Sarı Uygurlar XVI. yüzyıldan itibaren He-hsi bölgesinin muhtelif yerlerine göç eden Sarı Baş Uygur-Moğol topluluğunun yeni bir süreç içinde kaynaşmasıyla oluşmuşlardır. Bugünkü Sarı Uygurların oluşma sürecinde Sarı Yugur ve Kara Yugur gibi iki topluluk ortaya çıkmıştır. Sarı Uygur toplumu ve dili üzerinde araştırmalar yapan ve bu konularda önde gelen G. N. Potanin (1893), C. G. Mannerheim (1907) ve E. R. Terişev (1965) gibi bilgilerin saha çalışmalarında bunlar tespit edilmişti (Saguchi Toru 1986: 21-39). Moğolca konuşanlar kendilerine Sarı Yugur, Türkçe konuşanları ise Kara Yugur (Yağlakar ve Kurungut adlı iki boydan oluşuyor), hatta Sart demektedirler. Bunun da Çin kaynaklarında zikredilen Huang Huang-fan 黃黃番 (Sarı Sarı Boylar) ve Hei Huang-fan 黑黃番 (Sarı Kara Boylar) gibi adlandırmalar ile benzerlikleri bulunmaktadır. Ancak Türkçe konuşan Sarı Yugurlar kendilerine Kara Yugur denmesini reddetmektedirler (Ch'en Tsung-chen, 1996:167-168). Moğolca konuşanların kendilerine Sarı Uygur demeleri ve Türkçe konuşan asıl Sarı Uygurlara Kara Yugur olarak isim vermeleri, Moğolların söz konusu toplumda başat konuma gelmeleri ile ilgili olabilir. Yani XIII. yüzyıldan sonraki süreçte Moğol kökenliler Sarı Uygur topluluğunda temsilci konumuna gelmişler ve Sarı Yugur adını kendilerine mâl etmişlerdir. Diğer yandan Türkçe konuşan Sarı Uygurlar, Moğolca konuşan Sarı Yugurları **Angar** (*anγar*) yani "yabancı" veya "ötekiler" olarak adlandırmışlardı (Ch'en Tsung-chen, 1996:174-175; Chung Ching-wen, 1995:39). Bu da bugünkü Sarı Uygur topluluğunun çekirdeğinin aslen Sarı Yugur olduğunu, Moğolların ise sonradan bu topluma katılarak bugünkü Sarı Uygur topluluğunun oluşturulmuş olduğunu işaret etmektedir.

Bugünkü Sarı Uygurların tarihsel kökeni hakkında araştırmacılar aralarında genel olarak ortak bir görüşe sahiptirler. Uygur devleti 840 yılında yıkıldıktan sonra

He-hsi bölgesine göç eden bir ya da iki grup Uygur bir süre sonra Kan-chou Uygur devletini kurmuş; 1036 yılından sonra Tangutların saldırısıyla söz konusu Kan-chou Uygur devleti yıkılmış ve Uygurlar He-hsi bölgesinin değişik bölgelerine dağılmışlardır. Aralarında Yaglakar ailesinin önderliğindeki bir grup Uygur Doğu Türkistan'ın güneydoğusu, Kan-su eyaletinin batısı ve Ch'ing-hai eyaletinin kuzeybatında bulunan bölgeye yerleşmiştir. 1081 yılında bu Uygurları Çin kaynakları Sarı Baş Uygurlar olarak kaydetmiştir. Ancak bazı araştırmacılar Sarı Baş Uygurların Kuça ya da Kao-ch'ang (Turfan bölgesi) Uygurlarından geldiklerini de iddia etmektedirler. 1226 yılında Sarı Baş Uygurlar Sa-li Uygurlar (Sarı Uygur) olarak tanımlanmaya başlanmışlardır. XIII-XVI. yüzyıllar arasında aynı bölgede kalan Sarı Uygurlar XVI. yüzyılın ortalarından itibaren Kan-su eyaletinin Nan-shan dağları civarına göç ederek yerleşmeye başlamışlardır ve bugüne dek bu bölgede yaşamışlardır.

Ancak 840 yılında Uygur devletinin yıkılmasıyla birlikte Uygurların hangi tarihlerde He-hsi bölgesine göç ettikleri hakkında net bir bilgi yoktur. Kan-chou Uygur devleti yıkıldıktan sonra hangi tarihlerde ve hangi Uygur grubunun nereye göç ettiğine dair farklı görüşler ve tartışmalar devam etmektedir. Kan-chou'un daha batısına göç eden Uygurların ne zaman He-hsi bölgesine tekrar göç ettikleri ve hangi yol ile döndükleri konusu da henüz çözümlenmemiştir.

Bu çalışma, Orhun Uygur devleti henüz yıkılmadan önce Kutlug Kağan (795-805) döneminde Uygur Yaglakar ailesinin He-hsi bölgesine yerleştirildiği kanaatindedir. Yaglakar ailesi 840'tan sonra He-hsi bölgesine sığınan diğer Uygurlarla birlikte IX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren güç kazanmaya başlamıştır. X. yüzyılın ilk çeyreğinde Yaglakar ailesi liderliğindeki Kan-chou Uygur devleti tesis edilmiştir. 1036 yılından sonra Kan-chou Uygur devleti Tangutlar tarafında yıkılmıştır ve Uygurlar yine dağılmışlardır. Aralarında Yaglakar ailesinin liderliğindeki bir grup Uygur ise Kan-chou'un daha batısına göç etmiş ve 45 yıldan sonra bu Uygurlar Çin kaynaklarında Sarı Baş Uygurlar olarak adlandırılmıştır. Sarı Baş Uygurların bundan sonraki tarihsel gelişmeleri diğer malûm araştırmacıların görüşleri ile aynıdır.

Kaynaklar

- Chiu Wu-tai-shih* (Eski Beş Sülâle Tarihi) 《舊五代史》 (1976), 北京:中華書局.
CTS (Chiu T'ang-shu) 《舊唐書》 (Eski T'ang Sülâlesi Tarihi) (1975), 北京:中華書局.
Han-shu (Han Sülâlesi Tarihi) 《漢書》 (1962), 北京:中華書局.
Hsin Wu-tai-shih (Yeni Beş Sülâle Tarihi) 《新五代史》 (1974), 北京:中華書局.
Hsü Tzu-chih T'ung-chien 《續資治通鑑》 (1972), 臺北:明倫出版社.
HTS (Hsin T'ang-shu) 《新唐書》 (Yeni T'ang Sülâlesi Tarihi) (1975), 北京:中華書局.

- Liao-shih* (Liao Sülâlesi Tarihi) 《遼史》 (1974), 北京:中華書局.
Shih-chi (Tarih Kayıtlar) 《史記》 (1975), 北京:中華書局.
Sung-hui-yao Chi-kao (Sung Sülâlesi Önemli Olaylar Derlemesi) 《宋會要輯稿》 (1957), 北京:中華書局.
Sung-shih (Sung Sülâlesi Tarihi) 《宋史》 (1977), 北京:中華書局.
T'ung-tian 《通典》 (1935), 上海:上海商務印書館.
TCTC (*Tzu-chih T'ung-chien*) 《資治通鑑》 (1956), 北京:中華書局.
THY (*T'ang Hui-yao*) 《唐會要》 (1936), 上海:上海商務印書館.
Ts'e-fu Yüan-kui 《冊府元龜》 (1994), 北京:中華書局.
Yüan-shih (Yüan Sülâlesi Tarihi) 《元史》 (1977), 北京:中華書局.

Çince ve Japonca Kaynaklar

- Ch'en Ping-ying 陳炳應 (2001) <11世紀存在過統治瓜沙二州的回鶻汗國嗎? > (11. yüzyılda Kua ve Sha İki Vilâyeti Yöneten Uygur Devleti Var mıydı?), 《敦煌研究》, 2001年第2期, 頁
- Ch'en Tsung-chen 陳宗振 (1990) <關於裕固族族稱及語言名稱> (Sarı Uygurların Etnik Adı ve Dili), 《民族研究》, 年第6期, 頁.
- Ch'en Tsung-chen 陳宗振 (1996) <關於裕固族族稱及語言名稱> (Sarı Uygurların Etnik Adı ve Dili), 《裕固族研究論文集》, 蘭州:蘭州大學出版社.
- Ch'ien Po-ch'üan 錢伯泉 (1985) <龜茲回鶻國與裕固族族源問題研究>, 《甘肅民族研究》, 年第2期, 頁.
- Ch'ien Po-ch'üan 錢伯泉 (1990) <黃頭回紇的源流居地和名義考-兼談裕固族的族源> (Sarı Uygurların Menşei, Yurdu ve Adı Üzerindeki Araştırmalar), 載《西域史論叢》, (第三輯), 烏魯木齊:新疆人民出版社.
- Ch'ien Po-ch'üan 錢伯泉 (1994) <裕固族的故地“西至哈至”考索> (Sarı Uygurların Anayurdu Hsi-chih Ha-chih), 《甘肅民族研究》, 年第2期, 頁.
- Ch'ien Po-ch'üan 錢伯泉 (1996) <龜茲回鶻國與裕固族族源問題研究> (Kuça Uygur Devleti ve Sarı Uygurların Menşei İle İlgili Meseleler), 載《裕固族研究論文集》, 蘭州:蘭州大學出版社.
- Ch'ien Po-ch'üan 錢伯泉 (2004) <黃頭回紇的變遷及名義> (Sarı Baş Uygurların Tarih Sürecindeki Değişimler ve Adının Tanımı), 《新疆社會科學》, 年第6期, 頁.
- Chang Chiu-ling 張九齡 (1992) 《曲江集》 (*Ch'ü-chiang Chi*) (四庫唐人文集叢刊版), 上海:上海古籍出版社.
- Chung Chin-wen 鍾進文 (1992) <簡述裕固族族稱和突厥語地名的關係> (Sarı Uygur'un Etnik Adı ve Türkçe Yer Adları Arasındaki İlişkileri), 《語言與翻譯》, 年第1期, 頁.
- Chung Chin-wen 鍾進文 (1995) 《裕固族文化研究》 (*Sarı Uygur Kültürü Araştırmalar*), 北京:中國民航出版社.
- Chung Chin-wen 鍾進文 (1997a) <近百年的國外裕固族研究> (Son Yüzyıldan Beri Yurtdışı Sarı Uygurlar Üzerindeki Araştırmalar), 《西北民族學院學報》, 年第2期, 頁
- Chung Chin-wen 鍾進文 (1997b) <裕固語地名“西至哈至”考釋> (Sarı Uygurca Yer Adı Hsi-chih Ha-chih Hakkındaki Araştırmalar), 《西北史地》, 年第2期, 頁
- Fan Yü-mei 范玉梅 (1983a) <裕固族史料編年> (Sarı Uygurların Kronolojik Tarihi I), 《甘肅民族研究》, 年第3期, 頁
- Fan Yü-mei 范玉梅 (1983b) <裕固族史料編年(續)> (Sarı Uygurların Kronolojik Tarihi II), 《甘肅民族研究》, 年第4期, 頁.
- Fan Yü-mei 范玉梅 (1996) <裕固人的姓名> (Sarı Uygurların Soyadı), 《裕固族研究論文集》,

蘭州:蘭州大學出版社.

- Hsüeh Tsung-cheng 薛宗正 (1997) <九姓回鶻可汗碑-回鶻阿跌汗朝崛興的記功碑> (Dokuz Uygur Kağanı Yazıtı: Uygur Edizler Devletinin Yükseliş Yazıtı), 《新疆文物》, 年第4期, 頁..
- Hsüeh Tsung-cheng 薛宗正 (1998) <葇羅葛汗朝的衰亡與跌汗朝的代興> (Yaglakar Sülâlenin Yıkılışı ve Edizler Sülâlenin Yükselişi), 《內蒙古社會科學》, 年第3期, 頁46-52.
- Hsüeh Tsung-cheng 薛宗正 (2005) 《突厥稀見史料集成》 (Nadir Bulunan Gök Türk Tarih Kaynaklar), 烏魯木齊:新疆人民出版社.
- Hu Hsiao-p'eng 胡小鵬 (1999) <敦煌與裕固族的歷史關係> (Tun-huang ile Sarı Uygurların Tarihi İlişkileri), 《敦煌研究》, 年第4期, 頁
- Hu Kuo-hsieng 胡國興ed. (1991) 《甘肅民族源流》 (Kan-su Eyaletindeki Etniklerin Menşei), 蘭州:甘肅民族出版.
- Hung Hao 洪皓, 《松漠紀聞》 (Sung-mo Bölgesi Hatıralar), 載羅炳良ed. (2000), 《中華野史-遼夏金元卷》, 濟南:泰山出版社.
- Iwasa Seiichirô 岩佐精一郎 (1936) 「突厥毘伽可汗碑文の紀年」 (Gök Türk Bilge Kagan Yazıtının Tarihlendirmesi), 『東洋學報』第23卷第4號, 昭和11年8月, 頁
- Kan-su Eyaleti Su-nan Sarı Uygur Özerk Nahiyesi Yerel Tarih Hazırlama Komisyonu 甘肅省肅南裕固族自治縣地方誌編纂委員會 (1994) 《肅南裕固族自治縣誌》 (Su-nan Yü-ku-tsu Tzu-chih-hsien Chih), 蘭州:甘肅民族出版社.
- Kao Ch'i-an 高啓安 (1996) <明代哈密衛東遷與裕固族的形成> (Ming Sülâlesi Komul Garnezonu Doğuya Taşınması ve Sarı Uygurların Teşekkülü), 《裕固族研究論文集》, 蘭州:蘭州大學出版社.
- Kao Ch'i-an 高啓安 (2004) <裕固族研究的幾點思考> (Sarı Uygurlar Hakkındaki Araştırmaları Üzerinde Bazı Düşünceleri), 《蘭州商學院學報》, 年20卷5期, 頁.
- Kao Tzu-hou 高自厚 (1981) <裕固族族稱研究>, 《甘肅民族研究》, 年增刊號, 頁.
- Kao Tzu-hou 高自厚 (1986), <撒里維吾爾新釋>, 《西北民族學院學報》, 1986年第2期, 頁 10-15.
- Kao Tzu-hou 高自厚 (1989) <今日葇羅葛 - 裕固族社會調查>, 《西北民族研究》, 年第2期, 頁.
- Kao Tzu-hou 高自厚 (1995) <論裕固族源流的兩大支系>, 《西北民族研究》, 年第1期, 頁
- Kao Tzu-hou 高自厚 (1996a) <論裕固族源流的兩大支系>, 《裕固族研究論文集》, 蘭州:蘭州大學出版社.
- Kao Tzu-hou 高自厚 (1996b) <撒里畏兀與蒙古宗王出伯>, 《裕固族研究論文集》, 蘭州:蘭州大學出版社, 年, 頁
- Kao Tzu-hou 高自厚 (1996c) <裕固族族稱研究>, 載《裕固族研究論文集》, 蘭州:蘭州大學出版社.
- Keigo Kiyoura 前田正名 (1993) 著陳俊謀譯, 《河西歷史地理學研究》 (He-hsi Bölgesinin Tarihsel Coğrafya Araştırmaları), 北京:中國藏學出版社.
- Ku Chi-ch'en 顧吉辰 (1987) <也談黃頭回紇, 草頭韃靼及其九姓韃靼> (Sarı Baş Uygurlar, Ts'ao-t'ou Tatarlar ve Dokuz Tatarlar Hakkındaki İncelemeler), 《甘肅社會科學》, 年第4期, 頁
- Kuwata Rokuro 桑田六郎 (1928) 「回紇衰亡考」 (Uygur Devletinin Yıkılış Hakkındaki Araştırmalar), 《東洋學報》 *The Toyo Gakuho*, Vol. 17, No.1, 111-136.
- Lang Chien-lan 郎建蘭 (2002) <淺談撒里畏吾爾東遷及其影響> (Sarı Uygurların Doğuya Göçetmesi ve Meydana Getiren Etkisi), 載李忱ed. 《甘肅民族研究論叢》, 蘭州:甘肅人民出版社, 365-373.
- Li Chih-fan 李志凡 (1999) <唐張守珪墓誌淺釋> (T'ang Sülâlesi Döneminde Chang Shou-kui Mezar Yazıtısı Hakkındaki Araştırmalar), 《唐研究》, 年第5卷, 頁
- Li Fu-t'ung 李符桐 (1984) <撒里畏兀兒 (Sari-Vigurs) 部族考> (Sari-Vigurs Kavim Hakkındaki Araştırmalar), 載《西北民族宗教史料文摘-甘肅分冊》, 蘭州:甘肅省圖書館.
- Li Shu-hui 李樹輝 (2001) <龜茲回鶻的歷史發展 (上) - 烏古斯和回鶻研究系列之八> (Kuça

- Uygurların Tarihi Gelişmeler: Oğuz ve Uygurlar Üzerindeki Araştırmalar VIII), 《喀什師範學院學報》, 第25卷第2期 (2001年3月), 頁 29-37.
- Li Te-hui 李德輝 (1996) <裕固族口碑古籍概述> (Sarı Uygurların Ağız Edebiyatı İle İlgili Kaynakları Üzerine), 《甘肅民族研究》, 年第2期, 頁 31-41.
- Lin Kan 林幹 ve Kao Tzu-hou 高自厚 (1995) 《回紇史》 (*Uygurlar Tarihi*), 呼和浩特:內蒙古人民出版社.
- Liu Yi-t'ang 劉義棠 (1977) 《維吾爾研究》 (*Uygurlar Hakkındaki Araştırmalar*), 臺北:正中書局.
- Liu Yi-t'ang 劉義棠 (1990) 《突回研究》 (*Gök Türk ve Uygurlar Üzerindeki Araştırmalar*), 臺北:經世書局.
- Luo Hsien-you 羅賢佑 (1996) 《元代民族史》 (*Yüan Sülâlesi Dönemindeki Milletler Üzerindeki Araştırmalar*), 成都:四川民族出版社.
- Pi Ch'ang-p'o 畢長朴 (1986) 《回紇與維吾爾》 (*Eski Uygurlar ve Uygurlar*), 臺北:新文丰出版社.
- Saguchi Toru 佐口透 (1986) 《新疆ムスリム研究》 (*Shinkyō Minzokushi Kenkyū*), Tōkyō: 吉川弘文館Yoshikawa Koubunsha.
- Su-nan Yü-ku-tsu Tzu-chih-hsien Kai-k'uang Yzarlar Gurubu 肅南裕固族自治縣概況編寫組 (1984) 《肅南裕固族自治縣概況》 (*Su-nan Yü-ku-tsu Tzu-chih-hsien Kai-k'uang*), 蘭州:甘肅民族出版社.
- T'ang K'ai-chien 湯開建 (1984) <甘州回鶻餘部的遷徙及與西州回鶻之關係> (*Kan-chou Uygurların Göçü İle Hsi-chou Uygurları Arasındaki İlişkileri*), 《新疆社會科學》, 年第3期, 頁
- Tai Hsi-chang 戴錫章 (1988) 《西夏紀》 (*Hsi-hsia Chi, Tangutların Tarihi*) (羅矛昆校點), 銀川:寧夏人民出版社.
- Ts'en Chung-mian 岑仲勉 (1936), <新唐書突厥傳擬注> (*Yeni T'ang Sülâlesi Tarihi Gök Türkler Bölümü Üzerindeki Araştırmalar*), 《輔仁學志》, 卷6第1-2期.
- Ts'en Chung-mian 岑仲勉 (1958) 《突厥集史》 (*Gök Türk Tarih Kaynakları*) (上下冊), 北京:中華書局.
- Tung Wen-yi 董文義 (1996) <裕固族操兩種語言問題初探> (*Sarı Uygurların İki Dili Kullanma İle İlgili Meseleler Hakkındaki İlk Araştırmalar*), 《裕固族研究論文集》, 蘭州:蘭州大學出版社.
- Tung Wen-yi 董文義 (1999) <三論黃頭回紇> (*Sarı Baş Uygurlar Hakkında Üçüncü Araştırmalar*), 《甘肅民族研究》, 1999年第1期, 頁.
- Wang Chong-min 王重民 ed. (1957) 《敦煌變文集》 (*Tun-huang Pian-wen Chi*), 北京:人民文學出版社.
- Wang Jih-yü 王日蔚 (1985) <唐後回鶻考> (*T'ang Sülâlesi Sonrası Uygurlar Hakkındaki Araştırmalar*), 載《西北民族宗教史料文摘 (新疆分冊)》 (上冊), 蘭州:甘肅圖書館.
- Wang Kuo-wei 王國維 (1968) 《王觀堂先生全集》 (*Wang Kuo-wei'nin Araştırmaları*), 第12冊, 臺北:文華出版公司.
- Wu Kuang-ch'eng 吳廣成 (1995) 《西夏書事》 (*Hsi-hsia Shu-shih, Tangutların Tarihi*), 蘭州:甘肅文化出版社.
- Wu Yong-ming 吳永明 (1984) <裕固族族源初探> (*Sarı Uygurların Menşei Hakkındaki İlk Araştırmalar*), 《中南民族學院學報》, 年第1期, 頁
- Yang Chien-hsin 楊建新 (1988) 《中國西北少數民族史》 (*Çin'in Kuzeybatı Azınlıkların Tarihi*), 銀川:寧夏人民出版社.
- Yang Chin-chih 楊進智 (1996) 《裕固族研究論文集·序》, 蘭州:蘭州大學出版社.
- Yang Fu-hsüeh 楊富學 (1997) <也談Sarıy Baş 的名與義> (*Sarıy Baş Sözcünün Tanımı ve Manası*), 《敦煌學輯刊》, 年第1期, 頁
- Yang Fu-hsüeh 楊富學 ve Li Chi-he 李吉和 (1994) <近年國內裕固族歷史、文化研究述評> (*Son*

Yıllarında Sarı Uygurların Tarihi ve Kültürü İle İlgili Çalışmalar),
《甘肅民族研究》,年第2期,頁

Yü-ku-tsu Chien-shih Pian-hsieh-tsu 裕固族簡史編寫組 (1983)《裕固族簡史》(Sarı Uygurların Kısaca Tarihi), 蘭州:甘肅人民出版社.

Batılı Kaynaklar

BAZIN, Louis (1974) *Les calendriers turcs anciens et medievaux*, Lille: Université de Lille.

BRETSCHNEIDER, E. (1888) *Mediaeval Researches from Eastern Asiatic Sources*. London: Kegan Paul, I-II.

CARPIN, Plan (Jean de) (1965) *Histoire des Mongols*, Trad. de l'italien, Paris.

ELIAS, N. and Ross, E. D. (1972) *A History of the Moghuls of Central Asia being The Tarikh-i- Rashidi of Mirza Muhammad Haidar Dughlat* (2 Volumes), London: Curzon Press.

GENÇ, Reşat (1997) *Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.

HAMILTON, James (1955) *Les Ouïghours: à l'époque des cinq dynasties, d'après les documents chinois*, Paris.

HAMILTON, James (1977) Le pays des Tchong-yun, Çungul, ou Cumuda au Xe siècle, *Journal Asiatique*, Tome 265, Fascicules 3 et 4, 351-379.

KAFESOĞLU, İbrahim (1988) *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

LIU Mau-tsai (1958) *Die chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türkem (T'u-küe)*, Wiesbaden:Otto Harrassowitz.

MINORSKY, V. (1937) *Hudud al-Âlam, The Regions of The World*. London.

MINORSKY, V. (1942) *Sharaf al-Zamân Tâhir Marvazi on China, The Turks and India*, London: Royal Asiatic Society.

MÜLLER, F. W. K. (1912) *Ein Doppelblatt aus einem manichäischen Hymnenbuch (Maḥrnamag)*, Berlin. Abhandlungen der Koeniglich-Preussischen Akademie der Wissenschaften (Berlin), Phil.-hist. Klasse.

ÖGEL, Bahaeddin (1989) *Türk Mitolojisi*, Cilt I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.

PELLIOT, Paul (1929) Neuf notes sur des questions d'Asie Centrale, *T'oung Pao*, 24, 201-265.

PINKS, Elisabeth (1968) *Die Uiguren von Kan-chou in der frühen Sung-Zeit (960-1028)*. (Asiatische Forschungen, no. 24). Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

RÁSONYI, László (1973) *Tarihte Türklük*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

THOMSEN, Vilhelm (2002) *Orhun Yazıtları Araştırmaları*, Çev. Vedat KÖKEN, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TORU, Saguchi (1986a) Historical Development of the Sarigh Uyghurs, *Memoirs of the Tôkyô bunko* (Tôkyô) Vol. 44, 1-26.

Erkin Ekrem

Dr., Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. Yoğunlaştığı araştırma alanı eski Türk tarihi ve kültürü, Türk-Çin ve diğer yerleşik topluluklarla ilişkileri.

Adres: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, 06532 Beytepe-Ankara.

E-posta: EEKREM@HACETTEPE.EDU.TR

Yazı bilgisi :

Alındığı tarih: 28 Eylül 2006

Yayına kabul edildiği tarih: 15 Aralık 2006

E-yayın tarihi: 2 Ekim 2007

Çıktı sayfa sayısı: 25

Kaynak sayısı: 98